

चांदोबा

मे १९८९

बक्षिस

एक जमीनदार कर्णचि अवतार म्हणून प्रसिद्ध होते. जो काही वांच्यार उतकार करील, पाहता काही ना काही वीक्षण रित्त की खाता खोराप होई.

एकदा त्यांनी आपला बंदरा धोक्याला मुल्यमाती दिला. पण विज्जात थोड करणे अर्पण हे ते निश्चय केले. दुसऱ्या दिवशी परीट जमीनदारक्या घरी आला आणि म्हणाला— "बाबकाद, आपल्या विज्जात थोड करणे जमल्याने भाग्य विचारतात कायत ?" असे म्हणून त्याने जमीनदारांना कपडे परत दिले.

"असे जमीनदार नांकर भावकाल कुठे मिळतात ?" के. हे वहा लगे बक्षिस म्हणून पेटून जा." जमीनदार म्हणाले.

काही दिवसांनी जमीनदारांनी पुन्हा काही काढ्या बरोबर तीच सवरा पांढ्याकडे पाठविली. सपऱ्याच्या जिशात दहा थपडे आहेत हे ते बिसरून गेले.

दुसऱ्या दिवशी परिटाने जमीनदारांना घेऊन सांगितले— "विज्जात ठेवलेले पाच रुपये तुम्ही बिसरून गेलात. ते हे आता." असे म्हणून परिटाने पाच रुपये दिले.

जरा स्मरण करून जमीनदार म्हणाले— "यसा वाटत माझ्या जिशात दहा थपडे जसले पाहिलेले !"

परिटाने उत्तर दिले— "तुम्हा, आपण निम्मी रक्कम पाठव सांगितल म्हणून वेगळेच जसा विचार करून तो पाच रुपये बरोबरच माझ्याकड ठेवून घेतले. काय बरे चुकले ?"

आता जमीनदारांना बंदराची कल्पक वेळी बक्षिस देणे पालव नाही. त्यांनी आपली ही सवय सोडून दिली.

सुनेची निवड

कृष्णा आपल्या नावाप्रमाणेच दयाळू स्वभावाची होती. मुलगी जरी आठव वर्षाची होती, तरी भोवतालच्या परिस्थितीमुळे तिला बघाच्या भागाने समज अधिक होती.

कृष्णा एक वर्षाची झाली अन् तिची आई बारीली. तिच्या बडिलानी पुन्हा दुसरे लग्न केले. सावध बाई घरात आल्यावर छोट्या कृष्णेच्या माट्याला तिच्या कडून प्रेमाएवजी इपच आला ! पण विचारी काय करील ? भुकेने कासाबोस होऊन ती रडू लागल्यावर गोळाभर अन्न तिच्या माटात घातले की आपल इतिकर्तव्य झाले असा सावध आई समजे. आसणासऱ्या लोकांच्या दयेवरच ती वाढली.

एकदा कृष्णाची सावध आई, आजकीच्या माहेरी कोणाचेसे लग्न निघाले. आठ वर्षांच्या कृष्णेवर एकटीवर घर सोडून लागत होते !

आपला मुलगा व नवरा यांच्यासह ती आपल्या माहेरी निघून गेली.

संध्याकाळी कृष्णाने आपल्यासाठी थोडासा भात शिजवला आणि लोणच्या-बरोबर ती खाऊन तिने जेवण उरवले. त्याच वेळी ज्ञानक जोराचा पाऊस मुल झाला, तो थांबायचे नावच घेईना. कृष्णा घरात एकटीच होती, म्हणून थोड्याच राधाबाईने तिला रात्री सोपायला आपल्या-घरी बोलावले होते.

कृष्णाने पाऊस थांबायची जरा वाट पाहिली आणि काळजीपूर्वक सर्व दारे-सिडक्या बन्द करून ती बाहेर आली. गहाले तर काय, बाहेर ओढघनर कोणीतरी माणूस ओपलेला तिला बिसला. तो जघळ-जघळ बेगूस होता आणि त्याचे शरीर तापल्या तव्यासारखे गरम लागत होते !

"अरेरे, यांना तर ताप चढलेला दिसतोय." असा विचार करून कळणाने हळूच थापटून यांना हाक मारली-"बाबा, बाबा!"

त्या भागमाने कळणानेच डोळे उघडून पाहिले. कळणा त्याला म्हणाली-"हळूच उठो बाबा. आपण घरात आऊ या."

बाभार देऊन, उठवून हळूहळू चालवत कळणा त्या गृहस्थाला बराच घेऊन गेली आणि तिने त्याला छाटे बर ओपवले. कोरवा पंका आणून तिने त्याचे डोळे पुरुले आणि म्हणाली-"बाबा, जरा वळून बसा आणि ओले कपडे बदला बरं! मग पुन्हा सोपा हं!"

त्या माणसानेच एक पिशवी तिला दिसली होती. ती दाखवून तिने विचारले-"यात तुमचे कपडे असतील नं?"

त्या गृहस्थाने हाकारापासो हाक हलवताच तिने त्यातले कोरडे कपडे काढून दिले!

"कपडे बदलून जरा डोळे मिटून पडा हं! इथेच दोन बरं टाकून पलिकडे एक वेश रद्दातो. नुसती आजाराची लक्षण मागितली की ती औषध देतो. मोठा प्रसिद्ध आहे हा आमच्या गावचा वैज! मी त्यांच्याकडून तुमच्यासाठी औषध घेऊन येते." असे म्हणून डोक्यावर पोंगटी घेऊन कळणा घराबाहेर गेली.

दहा मिनिटात ती परत आली आणि म्हणाली-"हं, हे पका औषध बाबा. वैजाने तापासाठी दिलंय ते! मी गावच्या मामांकडून घोडे गरम दूध मागून आणते, औषध घेऊन बर दूध प्या.हं!"

कळणाकडे कुतूहलाने पहात तो माणूस उठून बसला. औषध घेऊन बर गरम दूध प्यायल्यावर त्याला जरा तुसारी आली.

"तू कोणाची मुलगी वाळ?" कळणाकडे प्रमाने पहात त्याने विचारले.

"माझ नाव कळणा." असे म्हणून तिने आपला सविस्तर परिचय दिला.

नंतर दोघही झोपून गेले. सकाळी कळणाने डोळे उघडून पाहिले तर तो गृहस्थ निघायची तयारी करून तिची झोप मागायचीच वाट पहात असलेला तिला दिसला.

तो कळणाला म्हणाला-"काल तू स्वतः उठून तर सवें सांगितलंय; पण माझ्याकडून नाही विचारलंस वाळ? माझं नाव मुलगाय.

शहरात माझा चार-पाच प्रकारचा व्यापार आहे. माझा एक मित्र आजारी आहे; त्याला पाहून जावे म्हणून आलो, अन् मीच आजारी पडलो बघ." आणि हसत तो पुढे म्हणाला-"तू तर माझी प्राणदात्री आहेस. तुझे उपकार मी कधीच विसरू शकणार नाही. माझी कधी काही मदत लागली तर या मामाला विसरू नकोस हं हा चे माझा पत्ता." असे म्हणून आपला नाव-पत्ता लिहिलेला एक कागद त्याने तिच्या हाती दिला आणि मुलगाय तेथून निघून गेला.

दहा वर्षे निघून गेली. कळणा आता उपवर आली होती. या वहा नर्थात काही महिन्यांच्या घटना घडून गेल्या होत्या.

करुणाची सामन आई काही आजार होऊन अचानक बारली होती आणि तिला आपल्या सुरुषा आईच्या वडिलाकडून त्याच्या इस्टेटीचा काही बाटा मिळाला होता.

उन्हाळ्याचे दिवस होते. दुपारी कडक उन्हा पडे. करुणा जेवण-वगैरे उरकून बाहेरच्या लोलीत जाती. बाहेर सोड्यावर कुणीच कपट असचं असा आवाज माला म्हणून तो बाहेर आली. पहाते तो एकी वर्षाचा एक म्हातारा भाणूस तिचे बेहोशीत धापा टाकत पडलेला दिसला!

करुणा त्या म्हातार्या जवळ वाळून म्हणाली—“आजोबा, इतक्या उन्हात एकटेच बसे आकात? बरं, आता हळूच

उठ बरं, आणि चला आमच्या घरात.” असे बोलत तिने त्या आजोबांना हळूच उठवले आणि त्यांना आचार देत देत ती आपल्या घरात घेऊन गेली.

त्यांना पलंगावर बसवून ती थंड पाण्यात नुदवलेलं एक फटकं घेऊन आली आणि त्याने तिने आजोबांचं तोंड पुसलं, अन् त्यांना प्यायला ताक दिले. म्हातार्या बाटा जरा टुकटुकीत झाला अन्—“शतायुषी हो वाळ?” असे म्हणत तिथून उठू लागला.

करुणाने पटकन त्याला घेऊन खाली बसवत म्हटले—“इतक्या कडक उन्हात कुठे जाल आजोबा?”

ते ऐकून एकदम दचकून म्हातारा म्हणाला—“तुला माहीत आहे, मी या गावात कशासाठी आलो आहे?” आणि आपल्या हातातल्या पिशवीतून पैशांचा एक कडचा काढून दाखवत तो म्हणाला—“माझा मुलगा गुरुनाथ, शहरातला एक प्रसिद्ध व्यापारी आहे. या गावातून काही कर्ज वसूल करायचं होतं, म्हणून त्याने मला इकडे पाठवला. मी संध्याकाळ पर्यंत नाही पोचलो तर त्याला काही फिकिर नाही. पण पैसे पोचले नाहीत तर माझ माझी काही बॅर नाही! माझा जीवच घेईल तो!”

त्या म्हातार्याने बोलणे ऐकून करुणाला एकदम दहा वर्षांपूर्वीची ती गोष्ट आठवली.

ही घरात गेली अन् गुरुनाथने दिलेला तो पत्ता लिहिलेला कागद घेऊन आली. म्हातार्याला तिने तो पत्ता वाचून दाखवला अन् ती म्हणाली—“आजोबा म्हा गुरुनाथ म्हणजेच आपला मुलगा काय?”

“होय मुली, पण त्याचा पत्ता तुझ्याकडे कसा?” त्या वृद्ध गृहस्थाने विचारले. करुणाने दहा वर्षांपूर्वी घडलेली ती गोष्ट सांगितली.

“असं होय!” असे म्हणत म्हातारा पुन्हा उठू लागला.

करुणाने त्यांना पुन्हा घेऊन बसवत म्हटले—“आजोबा, माझ्या एका प्रश्नाचं उत्तर द्या. या तुमच्या वयात तुमचा मुलगा तुमच्याकडे खावं तितकं लव देत नाही असं दिसतं. तरीही त्याच्याजवळ रक्षायचं असं ठरवलं आहात का तुम्ही?”

“असा काही निश्चय नाही माझा वाळ! पण माझा सत्ता मुलगा माझी काळजी घेत नाही तर आता या अवस्थेत मला तुमचं बसवून जायला तरी कोण पाक्षील?” म्हातार्यानं विचारलं.

“पण तर माझं म्हणणं एकाच आजोबा. आता इथेच उवा, खा, आणि जरा आराम करा. संध्याकाळी मी ही तुमच्याबरोबर येईन शहरात, आणि तुमच्या मुलाला नोट समजावून देऊन पुढे तुमची नोट काळजी

वेण्यावद्दल सांगेन.” करुणाने त्यांना समजावले.

“मुली, तू तक्कीच गेल्या जन्मी माझी नात असली पाहिजेस; म्हणूनच तुझ्या मनात माझ्याबद्दल इतका आदर आहे. तू म्हणतेच तसंच करू.” वृद्ध म्हणाला.

करुणाचे वडील रंगनाथ काही कामासाठी शेतार्यानी नेले होते. तेही संध्याकाळपर्यंत परत आले. करुणाने त्यांना या वृद्ध गृहस्थाबद्दल सांगितल्यावर त्यानेही म्हातार्याला सल्ला दिला,—“माझी मुलगी म्हणत आहे तसंच करा काका!”

नंतर तिघेही घेऊन निघून शहरात पोचले. तेथे पोचल्यावर गुरुनाथकडे पाहून

म्हणतारा हळून हसला. आणि कऱ्हाणाचा हात पकडून म्हणाला—“गुरुनाथ, बघ मी पेऊन आलो माझ्या नातीला!”

गुरुनाथने मोठ्या प्रेमाने कऱ्हाणाकडे पाहून म्हटले—“ओढखलस बाळ मला?”

कऱ्हाणाने हसून मान हलवली. इतक्यात पंचवीस-एक वर्षांचा एक सुन्दर तरुण तेशे आला. गुरुनाथने त्याचा परिचय करून देत म्हटले—“हा माझा मुलगा श्रीकान्त.”

नंतर गुरुनाथने कृपावल्यावरून श्रीकान्त तेथून निघून गेला. बासा गुरुनाथ कऱ्हाणा व रंगनाथ यांना म्हणाला—“कित्येक लाखांचे घनी असलेल्या माझ्या पिताजींनी जे नाटक रचले, त्यामुळे तुम्ही दोघे आश्चर्यात पडला असाल ना? मी आता खरी गोष्ट सांगतो, ऐका. दहा वर्षांपूर्वी मी कऱ्हाणाला पाहिल होतं. तिची शांतवृत्ति आणि दयाभाव यांच्यामुळे मी चांगलाच प्रभावित झालो. श्रीकान्त माझा एकुलता एक मुलगा आहे. तुक्तीच त्याची आई वारली. तिची इच्छा होती की तिच्या-

सारख्या स्वभावाची सून आपल्या घरात यावी. माझ्या वडिलांच्या परीक्षेत कऱ्हाणा एक्कडे पास!” आणि रंगनाथचा हात आपल्या हातात घेत गुरुनाथ पुढे म्हणाला—“आपण माझा श्रीकान्त पाहिलातच; कऱ्हाणा आमची सून व्हावी अशी आमची इच्छा आहे. तुम्ही सम्मति दिलीत तर मला फार आनन्द होईल.”

“तुमची इच्छा होच माझी पण इच्छा!” रंगनाथ म्हणाला.

“असं नाही. कऱ्हाणाला मान्य असेल तरच हा विवाह घडेल. काय कऱ्हाणा? श्रीकान्तने तुला पसन्त केलंय, बासा केवळ तू आपली सम्मति द्यायची आहेस.” गुरुनाथ म्हणाला.

यावर कऱ्हाणाने लाजून भान खाली घातली. गुरुनाथच्या वडिलांनी तिचा हात पकडून म्हटले—“अरे गुरुनाथ, मुलगी याहून निराळे काय बोलणार?”

नंतर एका शुभमुहूर्तावर कऱ्हाणा व श्रीकान्ताचा विवाह धाटात पार पडला.

विपारी मिठाई

अमरपुरी देशातल्या तीन सैनिकांनी एकदा बोजारच्या बरेच देश राज्याचा एक गुप्तचर विनय याला पकडले. त्याला आपल्या राजधानीकडे नेता नेता सैनिकांना जवळत बरा विप्राति ध्यावी असे वाटले.

सैनिकांनी विनयला जवळच्याच एका जाडाला बांधले. त्याच्याजवळ सैनिकांना एक पैली सापडली. त्यात एक मिठाईचा पुडा होता. मिठाई साजूक गुपात बनवलेली होती, त्याचा छान मुगध येत होता. अशी मिठाई वातांपर्यंत जगमात खाल्लेली नव्हती त्या सैनिकांनी! त्यांच्या तोंडाला पाणी सुटले.

सैनिकांनी मिठाईचे तीन वाटे केले आणि ते सायला बसले. पण त्यांच्यापैकी एकाच्या मनात काही गंका आली आणि त्याने आपल्या साथीदारांना म्हटले—“बात विष-दोष घिसलले असेल एकाद्या वेळी! काय वांगच? नको वावा सायला!”

सैनिक विचारात पडले—सायी की नाही मिठाई? त्याची ही स्थिति पाहून विनयला हसू भाले आणि तो म्हणाला—“अरे तुम्ही लोक विचारात काय पडलात? एक तुकडा मला द्या वर, मी दाखवतो खाऊन. मग तर अगदी निधस्वपणे खाल माझी साजूक गुपात कतवलेली मिठाई? एक तुकडा घ्या ऐवजी सर्व कड वाटले तर खाऊन दाखवतो! मग तर झालं?”

यावर एका सैनिकाने एक तुकडा विनयच्या तोंडात घातला, आणि वर पाणीही पाजले त्याला. अर्धा तास गेल. पण विनयवर काहीही परिणाम झाला नाही असे पाहून सैनिक निश्चिन्त झाले. आणि त्यांनी मिठाई खाऊन टाकली.

बोडघा वेळाने विनयला बरोबर घेऊन सैनिक खालू लावले रम्यान एका ठिकाणी रुंदी एकदम घडामुकात खाली कोसळला!

सैनिक आदेशाने पाहू लागले त्याच्याकडे! विनय त्यांना म्हणाला-“मला माहीत होत की तुम्ही काही मला सोडणार नाही. आणि आपल्या देशात मला नेऊन विविध प्रकारे मारून मारून आमच्या देशा-बहुलच्या गुप्त बातम्या बदलून घ्याल! अशा प्रकारच्या घोष्याची असोदरच कल्पना करून मी आपल्याजवळ विष घातलेली मिठाई ठेवली होती. पण हे विष ताबडतोब आपला परिणाम दाखवत नाही, सावकाशीने त्याची चिन्ह दिसायला लागतात, म्हणूनच इतका वेळ तुमच्या हे लक्षतही आले नाही अन् तुम्हीही खालीत मिठाई! जाता कसे? मलाही सूडाच समाधान मिळालं! आता व्हा मगले जण मरायला तयार! खाताना कस वाटलं?”

विनयचे बोलणे ऐकून सैनिकांचे वेढे पांढरे पडले! नंतर विनयचे तबकडणेही एकदम वाढले.

ते पाहून सैनिकांची एकजण म्हणाला-
“या गुप्त हेराने तर आपल्याला चांगलाच

घोका दिला! आपण तर त्याने खाल्ल्या-नंतर कन्याच वेळाने मिठाई खाल्ली आहे. त्यामुळे आपणावर अजून विषाचा परिणाम काही वेळानेच सुरू होईल. मग आता आपण काय करू या. काही उपाय सापडतो ना पहा विचार करून, नाहीतर आपल्याला तडफडून तडफडून मरावे लागेल.”

“आपण या दुष्टाला इथेच तडफडत सोडून देऊ. आईल सडून-कुडून तसाच! आपल्याला तर आपले प्राण वाचवायला हवेत! पाहू, इथे कुठे जवळपास एकादे गाव असेल, तर तिथल्या वैद्याकडून काही द्रव्ये करून घेऊ.” दुसऱ्या सैनिकाने सल्ला दिला.

नंतर तिघेही सैनिक तिथून पळून गेले. ते तिथून गेल्यावर विनय मनातल्या मनात हसत उठून बसला! खरं म्हणजे मिठाईत विष-विष काही नव्हतेच मूळी!

आपली योजना अशी सफल झालेली पाहून विनय खूप नांदा अन् आपल्या देशाची वाढ जाणू लागला.

[४]

धीरसिंह दुसऱ्या दिवशी जेव्हा तुलांचनेला भेटायला आला, तेव्हा ती त्याला म्हणाली-“इथून पन्नास योजनांच्या अंतरा-वर तैफ्रत्य दिशेला एक गुलाब-वाण्याने भरलेले माया सरोवर आहे. त्याचा संपूर्ण इतिहास काय आहे? हाच माझा खवखा प्रश्न आहे.”

या प्रश्नाचे उत्तर देण्यासाठी धीरसिंहाने कुठोचने काडून तीन महिण्यांची मूवत सापून घेतली आणि त्याने तैफ्रत्येकडे प्रवाण केले. सतत सात दिवस प्रवास केल्यावर तो एका नगरात पोचला. नगराच्या सोमवर एक विहीर होती, तेथे बरीच गर्दी जमलेली त्याने पाहिली. मध्य

राणी एका सुमंपन्न तुदुवाणील वयोवृद्ध जोडपे अत्यंत दुःखी अंतःकरणाने विलाप करीत होते.

धीरसिंहाने जवळ जाऊन त्यांना रडण्याचे कारण विचारले. गर्दीतील एकाने सांगितले-
“या वृद्ध जोडप्याचा एकच एक मुलगा गुणधोरण काही दिवसांपुर्वी अमळ तेव्हा झाला आणि त्याने मा विहिरीत उदो मारली!”

“मुल्यु ह्या सर्वांगाच अटळ आहे. जे काही झालं त्यासाठी रडून आता काय फायदा होणार?” धीरसिंहाने विचारले.
“तुमचे म्हणणे ठीक आहे. पण अजून बरीच गर्दी जमलेली त्याने पाहिली. मध्य

“चांदोबा”

गुणशेखर मेल्याच असला पाहिले. कारण अद्याप पर्यंत प्रेत पाण्यावर येऊन तरंग लावलेले नाही." लोकांनी आपली संका व्यक्त केली.

श्रीहा बेट मोन धारण करून धीरसिंह विचार करीत राहिला, आणि मग त्या वृद्ध जोडप्याला म्हणाला—"तुमच्या मुलांना परत घेऊन येण्याची जबाबदारी माझी! आपण काळजी करीत असू नका." असं म्हणून धीरसिंहाने विहिरीत उडी मारली.

धीरसिंह विहिरीत जूप खोलवर पोचला. त्याचे पाय तळाला लागले. त्याने चारी बाजूला बारकाईने निरीक्षण केले. डाव्या बाजूला बिलासारखी एक अर्ध वाट दिसली

त्या वाटेने जाऊन ती डावीकडे वळला आणि दोन भक्कम दारे घडामुदशी उघडली केली. धीरसिंहाने आत प्रवेश केला. रंगी-बरंगी फुलांनी ति फळांनी सुशोभित अशा एका उद्यानात एक अद्भुत महाल दिसला. धीरसिंह महालात शिरला. तेथे रंगी-बरंगी अकाश देणारे दीप जळत होते. महालाच्या मध्यभागी एका चंद्राकृति व्यासपीठावर बसून एक सुंदर युवती बीणा बाजवीत होती. मधुर सुरांनी सर्व वातावरण व्याप्त होते. तिच्या छत्रावर एक युवक बसून संगीताचे तन्मयतेने रसस्वादन करीत होता.

धीरसिंहाने प्रवेश केला नि बीणा-बादन बन्द झाले. त्या युवकाने आश्चर्यचकित होऊन धीरसिंहाकडे पाहिले. धीरसिंहाने विचार केला हाच युवक गुणशेखर असला पाहिजे.

त्या सुंदरीकडे पाहून धीरसिंह म्हणाला—"तू मोठो गुणवत्ती दिसत आहेस. पण शोधय, पावित नि सामर्थ्य यांचा उपयोग दुष्टाच्या कल्याणासाठी केला तरच त्याची सार्थकता आहे हे विसरू नकोस? आपल्या एकुलत्या एक मुलाच्या विरहाने त्याचे आई-वडील किती दुःखात काळ कंठीत असतील याची बोधी करूना कर, याला योग्य उपदेश करशील?"

"तुम्हा म्हणजे सर्वस्वी योग्य आहे. पण मी जर भूलीकात प्रवेश केला तर माझं दिव्यत्व गमावून गेले. मग मी एक साधारण स्त्री होऊन जाईन. जर गुणशेखर स्वतः आपला आई-वडिलांकडे जात असेल तर माझी काही हरकत नाही." त्या युवतीने आपला विचार मांडिला.

गुणशेखर धीरसिंहा बरोबर वायला तयार झाला. दोघांनी आलेल्या मायावि विहिरीत प्रवेश केला आणि तेथून वर आले.

त्यांना पाहून विहिरी जवळ जमा झालेल्या लोकांचा आनंद आनंद व आश्चर्य वाटले. आई-वडिलांचा आनंद गगनात मारून. आपला मुलगा जिवंत असण्याची आशा त्यांनी जवळ जवळ सोडून दिली होती. म्हणून त्यांनी धीरसिंहाचे हास, पराक्रम आणि परोपकार-बुद्धि यांची मनःपूर्वक पर्शना करून त्याला आशीर्वाद दिले.

आता धीरसिंहाने पुन्हा आपला भुडीक प्रवास सुरू केला. तीन दिवस चालत राहिल्यावर त्याला आवरली एक नगर आडळले. तेथे त्याला एक अनुभवी वृद्ध माणूस भेटला. धीरसिंहाने त्या वृद्धाला मुलावपाण्यात भरलेल्या माया-सरोवरा-बाबत विचारले. वृद्धाने समजाऊन सांगितले—"आज पर्यंत जे लोक हे सरोवर

पहायला गेले, त्यांच्या पैकी कोणी ही परत आलेला नाही. तेव्हा तेथे जाण्याची इच्छा करणे हे आत्महत्या करण्यासारखे आहे. समजस?" तरी पण धीरसिंहाने आपला निवचय अटळ ठेवला आणि त्या सरोवरा पर्यंत जाण्याचा मार्ग वृद्धाला विचारला. शेवटी वृद्धाने मार्गदर्शन केले—"या नगराचे दक्षिण द्वार ओलांडून वडा मोवम चालत गेल्यास तर रस्त्याच्या दोन पाटे पुढीलच. उजव्या बाजूच्या पाऊलवाटेने पुढे गेल्यास तर एक डोंगर दिसेल. त्या डोंगरा पलीकडे विरजापुर नावाचे राजधानीचे शहर आहे. गुलाब-पाण्याचे माया-सरोवर या नगरीच्या सांगितले." आज पर्यंत जे लोक हे सरोवर

राजाला माणिक मोत्याचे फार जाकर्षण आहे. तू काही माणिक राजाला भेट म्हणून दिलेस तर राजाचे प्रेम संपादन करू शकशील, आणि मग तुला माया-सरोवराचे दर्शन घडेल" ही सर्व माहिती सांगून वृद्धाने धीरसिंहाना आनीकही दिला आणि तो आपल्या वाटेने चालू लागला.

वृद्धाने केल्या मार्गदर्शनानुसार धीरसिंह वाट चालू लागला, अनेक संकटांना तोंड देत शेवटी डोंगरा पलिकडे विरजापुर नगरीत पोचला. राजाची भेट घेऊन त्याला मुख्यवान माणिक-रत्नांचा नजराणा दिला. धीरसिंहावर प्रसन्न होऊन राजा म्हणाला— "तू मला रीज रत्नांचा नजराणा देत

आहेस, माझ्याकडून तुला काही पाहिजे असेल तर मागून घे."

धीरसिंह नम्रतापूर्वक म्हणाला— "महाराज, माझ्या इच्छेची पूर्ति निश्चितपणे करण्याचे आश्वासन आपण देत जराच, तरच मी आपणास एक चिन्तंती करणार आहे. आपणास घमे-सकटात टाकण्याची माझी इच्छा नाही."

"तू जरा ही संकोच करू नकोस, तुझी कसली ही इच्छा असली, तरी मी ती पूर्ण करीन. तुला काय हवे ते माग." राजाने वचन दिले.

"तर मग महाराज, गुलाब पाण्याने भरलेले माया-सरोवर पाहण्याची इच्छा आहे. कृपा करून परवानगी द्याल?"

धीरसिंहाची ही इच्छा जाणून राजाला मोठे आश्चर्य वाटले. अमळ धीरसिंहाला सावधान करीत राजा म्हणाला— "तुझ्या कायली तुझ्या मनात माया-सरोवर पाहण्याची इच्छा जागृत केली असावी! कारण त्वा मायेत अडकलेला कोणी ही आज पर्यंत परत आलेला नाही. म्हणून तू आपली ही इच्छा सोडून द्यावीस हे बरे!"

पण धीरसिंहाने आपला सरोवर पाहण्याचा हट्ट सोडला नाही. मग माझलाजाने राजाने आपल्या दोन शिपायांना बोलावून धीरसिंहाला गुलाब-पाण्याने

भरलेल्या माया-सरोवराजवळ नेण्याची घातलेला एक विचित्र माणूस पुढे आला. धीरसिंहाला तसंस्कार करून तो म्हणाला—

"दवे मेशारांना गुलाब-पाण्याच्या सरोवराचे स्नान घडविण्याचे माझे काम आहे, यत्न."

धीरसिंह त्याच्या मागे चालू लागला. काही अंतर चालून गेल्यावर त्याला एक विशाल भवन दिसले. मध्यभागी सुगंध पसरवणारा गुलाब-पाण्याचं सरोवर त्याला दिसले. धीरसिंहाला सरोवर दाखवीत तो माणूस म्हणाला— "तू या सरोवरात उतरून मध्य-भागी जा, मी पण येतोच तुझ्या बरोबर!"

धीरसिंह त्याच्या मागे चालू लागला. काही अंतर चालून गेल्यावर त्याला एक विशाल भवन दिसले. मध्यभागी सुगंध पसरवणारा गुलाब-पाण्याचं सरोवर त्याला दिसले. धीरसिंहाला सरोवर दाखवीत तो माणूस म्हणाला— "तू या सरोवरात उतरून मध्य-भागी जा, मी पण येतोच तुझ्या बरोबर!"

धीरसिंह सरोवरात उतरला. गूडघ्यां पर्यंत पाणी होत, किनाऱ्यावरचा लोटा घेऊन

तो विचित्र माणूस हो पाण्यात उतरला. तिन्हा लोटघात पाणी पेटून त्याने घोर-सिंहाला स्नान घातले. तिसऱ्यांदा लोढा पालया करताच तो विचित्र माणूस बदस्य झाला. सरोवरातील शाणी सणोक्षणी वाडू लागले आणि घोरसिंहाच्या बळपापर्यंत पोचले. त्याने वर पाहिले, एक साखळी लटकत असलेली त्याला दिसली. घोरसिंहाने एकदम उंच उडी मारली आणि ती साखळी हातात पकडली. दुसऱ्याच क्षणी एक 'हाम्' असा आवाज झाला आणि चारी बाजूला दाट अंधार पसरला. खरोखरीच काव झालंय याचा अंदाज घेण्यासाठी घोरसिंहाने इकडे-तिकडे पाहिले.

त्याला तें भवन ही दिसलं नाही आणि सरोवर ही. तो एका हिरव्या गवताने आच्छादिलेल्या मैदानावर उभा होता. तेथे त्याला एक छोटा पण उंच मंडप दिसला. त्याच्या चारी बाजूला अनेक संगमरवरी मूर्ति त्याने पाहिल्या. मण्डपापातून खोड्या अंतरावर एका सपाट टेकाडावर एक धनुष्य आणि माणानी भरलले तीन भावे त्याला दिसले.

घोरसिंह हळू हळू मण्डपाच्या जवळ गेला. तेथे मध्यभागी एक सोन्याचा पिंजरा लटकत होता. पिंजऱ्यात एक पंचरंगी पोपट होता. पंचपाण्या एका भितीत एक वगडी फलक अडवलेला होता आणि त्यावर खालील मजकूर लिहिलेला होता.

“पाचशे वर्षां पूर्वी महाराजा अमरतेज या प्रदेशात शिकारीसाठी आला होता. त्याला इथे एक अपूर्व जीव-मणि सापडला. त्याच्या पकडात तो सणि योग्य त्या माणसाकडून मिळवा असा विचाराने त्याने आपल्या मायाशक्तिच्या बळावर गुलाब-पाण्याचे हे सरोवर व सभोवतालचा प्रदेश निर्माण केला आणि मणि सुरक्षित ठेवण्याची व्यवस्था केली. टेकाडावर ठेवलेले धनुष्य हाती घेऊन जो कोणी पिंजऱ्यातील पोपटाच्या डाव्या डोळ्यावर बरोबर नेम मारील त्याला या माये वर विजय मिळेल

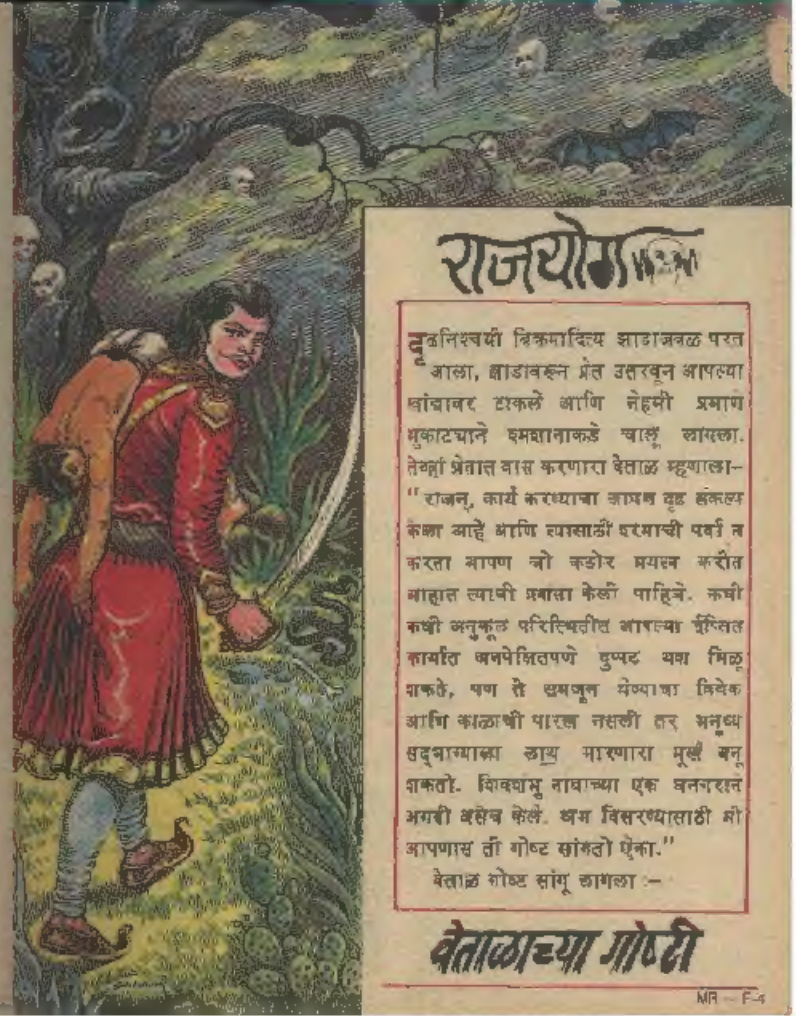
व जीव-मणि प्राप्त होईल. अन्यथा त्याचे संगमरवरी मूर्तीत रूपान्तर होईल."

धीरसिंहाने तादृशतेक देकाड बरीच अनुष्ठ हाती घेतले आणि बाण लावून पोटटाक्या डाव्या डोळ्यावर नेम धरला, पण तो चुकला. दुसऱ्यात गूढध्वनि पर्यंत त्याचे शरीर संगमरवरी होऊन गेले. त्याने ढगेच दुसरा बाण सोडला, पण तो झोपकला. आता कबरे पर्यंत त्याचे शरीर संगमरवरी झाले. पिजऱ्यातला पोपट खो-को हुसत उपहासाने म्हणाला—"धीरसिंह, तू जायान्वि शिणतो आहेस. मला मारणं तुला कस शक्य होईल?"

वृद्ध निरुपम रुकून धीरसिंहाने नेम धरून तिसरा बाण सोडला. तो मान नेमका पोपटाच्या डाव्या डोळ्यात धुसला. बीज कडकडावी असा अर्थकर आवाज झाला. क्षण भर असं वाटलं की मेघांचा गडगडाट आणि बिजेच्या कडकडाटाने पृथ्वीचा भरकाप झाला आहे थोडा वेळ भंडप नि पित्ररा यादीच काहीच विसरं नाही.

आता त्या प्रवेशात शुभ्र चांदण पसरलं. थोड्या अंतरावर तो अपूर्व जीव-मणि आपल्या नेजने चमकत धीरसिंहाला आकर्षून घेऊ लागला. धीरसिंहाने मणि हाती घेऊन संगमरवरी मूर्तीला स्पर्श केला. लगेच त्या मूर्तीतून राजकुमार प्रकट झाले. मागेतून मुक्त आल्याच्या आनंदात त्यांनी धीरसिंहाजवळ आपली कुतूहला प्रकट केली आणि मायापलया मायदेशी जायला निघाले.

खानखर धीरसिंह विदिया नगरीकडे परत आला. मुलाच-बांध्याने भरलेल्या भाया-सरो-बराची माहिती मिळविण्यासाठी त्याने ज्या संकटांशी सामना दिला, त्याची सविस्तर हकीगत धीरसिंहाने सुतोचनेला सांगितली. ती ऐकून सुतोचना म्हणाली—"तू सांगतोस ते सर्व खरं आहे. तुझ्यामुळे मायेतून मुक्त झालेले सर्व राजकुमार तुझे साहस व पराक्रम यांची सर्वत्र प्रशंसा करीत आहेत. उद्या तू पुन्हा ये, म्हणजे मी माझा शेवटचा व पाचवा प्रश्न तुला विचारीन" असे सांगून सुतोचनेने धीरसिंहाला निरोप दिला.

राजयोग

वृद्धनिश्चयी विक्रमादित्य आराजवळ परत आला, झाडावरून प्रेत उतरवून आपल्या खांब्यावर टाकले आणि नेहमी प्रमाणे भुकाट्याने इमशानाकडे चालू लागला. तेव्हा प्रेतात वास करणारा वेताळ म्हणाला—"राजन्, कार्य करव्याचा जापण वृद्ध हकल्य केला आहे आणि त्यासाठी दरमाची पर्वा न करता जाणण जो कडोर प्रयत्न करीत आहेत त्याची प्रशंसा केली पाहिजे. कधी कधी अनुकूल परिस्थितीत आपल्या रूक्षित कार्यात अनपेक्षितपणे दुष्पट यश मिळू शकते, पण ते समजून घेण्याचा त्रिकेक आणि काळाची पारल नसली तर अनुष्ठ उद्वाग्याला लाय मारणारा मूर्ख बनू शकतो. शिव्यांमु नावाच्या एक वनगरात भगवी वसेच केले. अज विसरव्यासाठी मी आपणास ती गोष्ट सांगतो पैका."

वेताळ गोष्ट सांगू लागला :-

वेताळाच्या गोष्टी

शक्तिपुरी नावाच्या राज्यातील एक गावात शिवशंभू नावाचा एक धनगर यत्न रहात असे तो मोठा बहादुर होता त्याला आपल असे कोणी नव्हत नोज तो काही मादकप्याच्या मंद्या-मंद्या गावापासून दूर अनंतरावर असल्याच्या झांगरावर बसण्या-रागात भरून आत वरत एके दिवशी एक मुनि त्या झांगरावरून गाली आला मुनीने मुबक शिवशंभूला आशीर्वाद देत म्हणले 'इत्या मुक्या न'तशात राजा जलण्याचा माप आहे एक महिन्याच्या अंत नु एका रात्रीचा राजा हाणीत त्यासाठी नय र हर अथ सांगून मुनि आपल्या वागेत पुढ जात वरगल

शिवशंभूला मोठ श्रावचये काटल एक गायत्या घनगर राजा जया काय बनणार ' जरा विचार केव्यावर त्याला काटल की साधुची चाणी सत्य होणारच गंध्यात जाऊन त्याने ही वाणी लाकाना सांगितली लोक त्याला मूळ समजून हेसू लागले शरध नावाच्या एका शिष्याला धोडे मजा करावी अस वाटल तो म्हणाला- 'अरे पिवा तू तय आता आमचा राजा हाणार' असे फाटके कपडे घालून हिडण वर नाही 'तुला राजासारखे कपडे शिवून देता मग तुम नशीब उचकटेल ' "

शिवशंभूने ज काही पैसे जमवून लघवून ठवले होते ते सडे खचून उंची कापड खरेद केले ति त शिष्याला दिले शिष्याने त्याचे खान खानदार कपडे शिवले ते कपडे धालून शिवशंभू शयान व्हकट तिकट सवात कळ लागला रपाच कपड पाटून गावकरा त्याच्याकडे उपहासान प हू लागले

मनलतमो नावरच्या एका पलवानाने शिवशंभूला विचारले "तू मन्लपट्ट कर जकतास "

नाहा ! शिवशंभू म्हणाला "तुला तलवार चाळवता येत नाही तुझ्याबरोबर एक तलवार मुद्धे नाही त पण कायला राजा ' पैलवानाने शिवशंभूची अट्टी केला

शिवशंभू एके प्रसिध्दत गावकरी निरत शमोकड गेला तो मळणता लाटो त तलवार चाळवायला शिकवी विश्वशर्माला तो म्हणाला मी राजा होणार आहे मला तलवार चाळवायला शिकवतील ? विश्वशर्मा मनानच्या मनात हुसला आणि म्हणाला- "त्यात काय मोठय ' प्रथम तुझ्याकड एक तलवार वसली पाहिजे ती काढून तरो पैश कर '

शिवशंभूने आपल्या जवळचे सगळे पैसे खचून कपडे बनवलेले होते आता तलवार कोण देणार ? असा विचार करीत तो भैरव नावाच्या एका लाहाराकड गेला तो लाहाराला म्हणाला - 'भैरव मी सवकराव राजा होणार आहे माझ्यासाठी एक खान तलवार बनवून देशील ? मी राजा झालो की तुला उत्तम बक्षिस देईन

भैरव हसत म्हणाला- शिवशंभू, एक माझ्या सहा मंद्या हुशक्या आहेत त्या शोधून दिल्यास तर मी तुला हयखास एक तलवार बनवून देईन

शिवशंभू मंद्याच्या शोधात निघाला गावापासून खूप दूर गेला शवरी एका वागेत विवेच्या झाडाखाली त्याला हरबलेल्या मंद्या दिसल्या त्या मंद्यांना हाकलून तो गावकडे निघाला रमण्यात त्याला एक रथ यंत्राच्या लिसास

शक्तिपुरी राज्याची राजकुमारी नलदा आपल्या सख्यांसह त्या रथातून चालली होती तिने पाहिले की एक राजाचा वेप घारण केळला धनगर मंद्या हाकत चालला आहे तिने तापला रथ थांबवला साकी उतरून हुसत त्या घनगराला म्हणाली- तू कुठल्या देशाचा राजकुमार वसा मंद्या हाकत चालला आहेस ?

राजकुमारोच्या सीदशीवर माहित होऊन शिवशंभूने जरा ही त धावण्या विचारले- 'आज मी कोणत्या ही देशाचा राजकुमार नाही, पण मी एक महिन्यात राजा होणार आहे राजा झाल्यावर माझी नुदपात्री कर कोण्याची दमछा जसेत तुला हू मान्य आहे ? "

शिवशंभूचें बोलणें ऐकून राजकुमारीला अतिशय राग आला. शेवकांनी शिवशंभूला पकडून त्याचे हात बांधल. बोट पुढे गेल्यावर जाराबन्दी नावाचा एक पक्काकार राक्षस त्याला सामोरा आला. त्याच्या डोक्यावर मूकूट होता. त्याच्या अंगावर खुप सोन्याचे दागिने होते. त्याच्या कमरेला तलवार लटकत होती, आणि त्याच्या डोक्या हाताने रत्नखचित गदा होती. त्या भीमकाय राक्षसाला पाहताच राजशेवक राजकुमारीच्या सख्या आणि रथाचा मारगो हे लोक पळून गेल.

हात बांधलेल्या शिवशंभूकडे गहाल राक्षस जाराबन्दीने विचारले. बिचाऱ्या नु रे काय अपराध केलाय, नागमोल ?

“मी तर काहीच आराध केलेला नाही. निर्भयपणे शिवशंभूने उत्तर दिले आणि मग आपली सर्व कहाण्या सांगितली.

सगळ्या काही एकूण जाराबन्दीने नलन्दकड वळून म्हणाला— राजकुमारी, मी जाराबन्दी नावाचा राक्षस आहे. भलोकावरील सर्व जागत्या मोठ्ठी पाहून त्याच आपल्या लोकाने कसा असल करता घडून हे पाहण्यासाठी मी येथे आलो आहे. मी अदृश्य रूपाने राहून या तळणाळा भूमीने दिलेल्या आशिर्वादांमागून आणले आहे. हो तुला त काही म्हणाना त्यात त्यांना काही दोष मला दिसत नाही. त्यांनी एवढेच म्हटले की राजा आज्ञावर तुला लगेत अनेक तर

ती तुझ्याशी लगेत कराल. यावर तुला एवढे रागावता काय होतलं ?

तलन्दा रागाने म्हणाली— ना तर मला भयंकर आहे मी आहे राजकुमारी ! काही दिवसांपूर्वी भवानकपण पाझ नदीक वारले म्हणून मी या राज्याची कायिका बघले. या तळणात राहणाऱ्या मुढा काही घोरपती लक्षण दिसतहेल का ? बघा स्थितीत माझ्याशी विवाह करणयाची इच्छा काय हा मुढा बक्षान अपराध आहे.

हे उत्तर ऐकून राक्षस हसला आणि म्हणाला— जर एक द्या तळणात कशाचा ध्यास असल नि ती कश्याणी असल तर त्याला जागत्या वीर व्हायला किती कळ लागणार ? मी एका पक्षरबडच त याला

महावीर वळून टाकीत मग तर तु त्यालाशी लगेत करशील ?

तलन्दा क्षण थर गट्ट राहून म्हणाली— मिहपुत्रीना याचा विक्रमसहान याच्या राज्यावर अस्मितात आक्रमण केले. मग या युवकाने विक्रमसहाना पराभव करून बाखनिना तर मी याच्याला अतय्य लयाचे तयार होईन.

राक्षसान हे सारे ऐकून पचल. तलन्दा तळणात लेंधून मिथून गेली. राक्षसान एक पक्षरबडचाले शिवशंभूला गट्ट मुढा धन विद्या खड्ग-सूद वरीर विद्या ते शिष्य ग दिले.

यानंतर राक्षस नि शिवशंभू दोघ जण मिळून विक्रमसहानकड गले. तथ विक्रम-

मिहान आपल्या सैन्यसह पडाव टाकला होता. राक्षसाला पाहताच विक्रमसिंहाचे सैनिक चारी दिशांना पळून गेले. पण विक्रमसिंहान तलवार उपमाळी आणि शिवशंभूवर न्याय हल्ला केला. काही वेळ दोघांच्यात चांगलीच क्षतापट झाली. इतक्यात शिवशंभूने विक्रमसिंहाच्या तलवारीवर वार केला आणि ती हुट आऊन पडली. विक्रमसिंह घाबरून घाबरून वार मारला आणि पळून गेला.

दुसऱ्या दिवशी राक्षसान शिवशंभूला वरोवर मारून आणि तो तलवारही पाचले. राक्षस तलवारी म्हाणाला- 'राक्षसाची शिवशंभूने विक्रमसिंह या पराभव केला.

आहे तो जोडघामने वळून आपल्या राज घातोड पळून गेला.

नलन्दा म्हाणाली- विक्रमसिंहाचा पराभव करण्याचे शय शिवशंभूला कसे देता येईल? तुला राक्षसाला पाहून याची सेना पळाली आणि या गोवेळत विक्रमसिंहाला पराभूत करणे हे काही मोठे गोष्ट नाही.

"तु नर मोठी हुषार विसरे आहेस. पण तुझ्या राजनीति-नशाचा वापर आम्हाला वर लकी करू." राक्षस म्हाणाला.

नलन्दा काही उत्तर देणार एवढ्यात राक्षसकांठी प्रवेश केला आणि बातमी दिली- महाराणी विक्रमसिंह धोड्यावरून खाली पडला आणि मेला. त्याच्या दुष्ट शापनामुळे त्रासून गेलेले मर्ते, त्याच्या पदाधिकाऱ्या व काही प्रमुख जाकांनी मिळून विक्रमसिंहाला पराभूत करण्याच्या शिवशंभूला राजा बर्तविण्याचे ठरवले आहे. ही बातमी आताच इनक्यान छप पावली.

ह वृत्त ऐकून नलन्दान लाजेन शिव-राक्षस पाहिले आणि म्हाणाली- असा नृकाशी लयन करायला माझे काही हरकत नाही.

राक्षस मोठ्याने लटखटा. दुसऱ्या दिवशी राक्षसान शिवशंभूला वरोवर मारून आणि तो तलवारही पाचले. राक्षस तलवारी म्हाणाला- 'राक्षसाची शिवशंभूने विक्रमसिंह या पराभव केला.

वशी लाकच तुम्हा मानवाहून अधिक उदार आहेत.' नंतर शिवशंभूने वळून राक्षस म्हाणाला 'ह, आता बोल शिवा, तुला राजकुमारीची विवाह करायला काही उपाय नाही?'

शिवशंभूने दृढपणे उत्तर दिले. माझी या राजकुमारीशी लग्न करण्याची इच्छा नाही.

शिवशंभूच्या लाघावर थप देत राक्षसान प्रसन्नोद्गार काढले- शावाम शिवा, तुला निर्णय सोडा. विवेकपूर्ण आहे. तू एक राजा म्हणाला. सर्वस्वी वायव आहेस. नंतर राक्षस तेंबून निघून गेला.

तेनाळाने राजाला ही घोष्ट ऐकून विचारले- राजा जर शिवशंभूने नलन्दाची लग्न केले असते तर तो मिहपुरी वरोवर पातळिपुरीचा ही राजा झाला असता. असली सुरेख सचि हाताची सोडणे खूर्च पणाय नाही तर काय? असल्या बाणसाची गेताळ प्रेतासह बदृष होऊन पुन म्हाणाला राक्षसान सारीफ केली त्याला काय वर जाऊन बसला.

म्हाणव? या माझ्या शकच नमाधान जाणून ही तुम्ही न केले तर तुमच्या शिवाचे नुकते नुकते होतले.

विक्रमसिंहान उत्तर दिले "नलन्दा ही अत्यंत स्वार्थी आहे. आक्रमण होऊन आल्या विक्रमसिंहाचा शिवशंभूने पराभव केला तरी काही सवेद सांगून नलन्दान त्याच्याशी विवाह करण्यास मान्यता दिली नाही. पण जेव्हा तिने एकले की शिवशंभूने मिहपुरीचा राजा झाला आहे, तेव्हा लगेच ती निस्कोचपणे त्याच्याशी लग्न करायला तयार झाली. यावरून शिवशंभूने सादले की नलन्दा सोठी स्वार्थी आहे आणि तिच्या प्रसन्न अधिकाराची तीव्र लाळमा आहे. म्हणूनच त्याने तिच्याशी विवाह करण्यास मान्यता दिली नाही. राक्षसान हे सर्व जाणून शिवशंभूची प्रशंसा केली.

इतके सांगून राजा गप्प झाल्यावर केताळ प्रेतासह बदृष होऊन पुन म्हाणाला राक्षसान सारीफ केली त्याला काय वर जाऊन बसला.

(कल्पित)

विचार करणारा मर्त्य त्याचे विचार अमर!

अज्ञानात वाडयमारदी नाही. इतक्या प्राचीन
कळा पासून प्रगतीशील विचारान्तर्गत
गुराशमलवादी नोक झोळ्यात नेहमीच अवघड
चावत जातला आहे विचार-स्वातंत्र्य व
भाषण-स्वातंत्र्य यांचा हुशरे भाववादी
प्रणति होऊ शकते परंतु सामाजी लोकांश्च
हे ध्यानात घेत नाही

आणि लहानपण, व. स. सु. संस्थांना सहका-
रण्या अर्थसंध्या सत्तातनी संस्थांना संस्थांना
रचना योग्य विचार लक्षा केल्या आदि
अंशक्या क पूर्णवृत्त स्थिति स्थानापासून मुक्त
पण लक्षा या गोष्टी धोरण लहानपण शिकत-
नासता हाकलेपण विकल्प नाशना. लहान
ना य व वतना लक्षाकृत अत्यंत लहान
माध्यम लहान तर या लक्षा सत्तातनी लक्षांना

स्थापना पुढे व विविक्षिप्त ठरवसं । सामंजसिक
 रित्या अडी भाडोरे नेणे गेले की ती एक
 विचोवडा निघवडत गाव्हे पाचवे-एक दमापडत
 बसणा त्या, याग्याहोनांच्या हुका मोठ्या
 मंडळाने स्थायी शेतकी केची. सांठ्यांवर
 आंथल्या विडह असलेल्या भादोपाने ह्यादीने
 व चातुर्याने उत्तरे दिली वरुन ह्याद्याहोनांनी
 त्याला द्यावी ठरवले भाणि मृत्युदेह कोक
 वधोती लावा हेमलोक नावने विष पिउन
 सदाची शिशार दयाला कुलागवडा वाती !

त्याच्या ध्येय व शालीनी त्यांना
सराळा घातला सर्वांच्या बोळकत लक्ष
होते, परंतु कोठेरेंसचा वेहारा मात हसरा
व शाननी होई ! त्याने आपला नव्यायांना
दुःख न काण्याकडे सगिधाले । "सूय" म्हणजे
शहीदी नसणावी स्थिति किंवा जात्याने
या जगोतून दुसऱ्या जगाकडे वचन
आता जाण्याची वेळ आनी आले भाषण
आपणाला सध्याने जाऊ हा मी मृगळेत
लायला जोरावराले देवलाच हाकत
कोणता मार्ग शानत आंगरा !"

सर्वाण्या बल्पय्यदुत्तरे हस्त्य वेदुचावर
देवूतून सारंगेदीसने हेमंलकाभा शोकेका थोड
सांगला बाणि त्याची बुद्ध हुरली ! अशा
प्रकारे जवेल्याच्या कोत्या मनाच्या नांकांनी
आपल्याच देशातल्या सरासा बुद्धिमान
नवकिता शोके खटून मागला !

प्राचीन भारतात भटकवली

१. भारतातील एका सभ्यतेच्या मुख्य मन्त्र्याने आपल्या उपचिंतन जमवनेच्या यत्नांचे सप्रहास्य स्थापन केले त्याच्या आता राष्ट्रीय चिंतनसंग्रहालयाचा दर्जा देण्यात आला आहे त्या मन्त्र्याचे नाव काय ?
२. हल्नेबीरोव्हिडन व परकीय साहाय्याकडून भारताकडे कोणते महत्त्वाचे बदल लक्षात घेऊन आणले गेले ?
३. या भविष्याचे स्वरूप कबिल का झालेले जाते ?
४. कोणती शीत जगप्रसिद्ध कंपनी पंचवट्टा एकाच तत्त्वावर चर्चापूर्वी आणते ?
५. एक राजपुत्र प्रथम सहायक वृत्तीचा म्हणून अधिष्ठानात जाई परंतु पुढे त्याला सहाय्या म्हणून संबोधले गेले तो राजपुत्र कोण ?
६. कोणत्या नव्यांमधील बौद्ध धर्माची उदरगत झाली ?
७. गंगेचे तोंड रविदा नद्याने ओढवले त्यापार्श्वभागात काय आहे ?
८. ते केवळ व कलासाठी बनवले गेले ?

घटना, विज्ञान, आविष्कार आणि शोधाची दुनिया

१. दक्षिण ध्रुवापासून उत्तर ध्रुव किती अंतरावर आहे ?
२. बाचायला पुस्तक प्रकाश मिळविण्यासाठी किती काळचे प्रयत्न झाले ?
३. सूर्यापासून किती धूमकेतू फिरत आहेत ?
४. जीव शरीर असणारे मार्ग काठ आहेत
५. भारतात ह्याम का निर्माण होऊन कधीत वाढत कोणता व्यवसाय करीत आहे ?
६. भाषा कोणत्या इंद्रियाचे यंत्र आहेत ?
७. एका राजाच्या जन्मस्थानाची शोधा कोणत्या यंत्राने शोधली होती ?
८. शडकाला आपलं हाकें फिरवता येत का ?
९. नागनाड्याचे एक कोणत्या रंगाचे असते
१०. जगातील सर्वात जुना पुतळा कोणता ?

१० व ११

साहित्य सोनियाच्या बाणी

१. प्रेमचंद्राचा आत्मा धारण करण या नवाधिराज असे हिमाळयाचे धर्माज कोणी कळ आहे ?
२. चन्द्रशेखर मोदींची कथा कोणत्या नाटकाचा विषय आहे ?
३. सर्वदरनाची कथा कोणत्या घडन घडिलेली आहे ?
४. ज्या भारतीय कवीका ब्रिटिशांनी सर' हा पदवी दिली आणि त्यान ती स्वीकारली नाही त कोण ?
५. कोणती भारतीय भाषा उजवोकडून डावीकडे लिहिली जाते ?
६. ही भाषा कशी निर्माण झाली ?
७. ही भाषा लिहिण्यासाठी कोणत्या लिपीचा वापर केला जातो ?
८. तुलसीदासाच्या रामायणाचे बरोबर नाव कोणते ?
९. तुलसीदास कोठे राहत असे आणि केवळ ?

१० व ११

सर्व भारतीय भाषांचा एक शब्द शिकू या !

	मराठी	उत्तर
आजारी	उत्तर	कानडी
बंगाली	उत्तर	काश्मिरी
इंग्रजी	नाथ	मल्याळी
गुजराती	उत्तर	उडिया
हिंदी	उत्तर	पंजाबी
		संस्कृत
		सिंधी
		तमिळ
		तेलुगु
		उर्दू

सुम्ही विश्वास ठेवाल ?

- १ कि महाकाव्यांच्या काळीस भगवतपर्व नि माझका भारत एवढा वाहेत ?
कि त्याच विधुफा राहून बॅल गणावतात ?
- २ कि सर्वच पक्षी धात्री बसतात ?
अंहे, फुलीच नाही ?
- ३ मां खूप विप्लव देश हवेत ?
- ४ ब्रह्मचारी लोकांचा रंग काय तयले
- ५ घडबड आणि पापरा समाचारणां हाडांवा पंढर हातान वरका चमक भक्त बसतात
राहतान

उत्तरावली

तो कोण ?

विवाह

साहित्य

१. महाकाव्यांच्या काळीस भगवतपर्व नि माझका भारत एवढा वाहेत ?
कि त्याच विधुफा राहून बॅल गणावतात ?

इतिहास

२. कि सर्वच पक्षी धात्री बसतात ?
अंहे, फुलीच नाही ?

३. मां खूप विप्लव देश हवेत ?

४. ब्रह्मचारी लोकांचा रंग काय तयले

५. घडबड आणि पापरा समाचारणां हाडांवा पंढर हातान वरका चमक भक्त बसतात
राहतान

६. महाकाव्यांच्या काळीस भगवतपर्व नि माझका भारत एवढा वाहेत ?
कि त्याच विधुफा राहून बॅल गणावतात ?

७. कि सर्वच पक्षी धात्री बसतात ?
अंहे, फुलीच नाही ?

८. मां खूप विप्लव देश हवेत ?

९. ब्रह्मचारी लोकांचा रंग काय तयले

१०. घडबड आणि पापरा समाचारणां हाडांवा पंढर हातान वरका चमक भक्त बसतात
राहतान

११. महाकाव्यांच्या काळीस भगवतपर्व नि माझका भारत एवढा वाहेत ?
कि त्याच विधुफा राहून बॅल गणावतात ?

१२. कि सर्वच पक्षी धात्री बसतात ?
अंहे, फुलीच नाही ?

१३. मां खूप विप्लव देश हवेत ?

१४. ब्रह्मचारी लोकांचा रंग काय तयले

१५. घडबड आणि पापरा समाचारणां हाडांवा पंढर हातान वरका चमक भक्त बसतात
राहतान

१६. महाकाव्यांच्या काळीस भगवतपर्व नि माझका भारत एवढा वाहेत ?
कि त्याच विधुफा राहून बॅल गणावतात ?

१७. कि सर्वच पक्षी धात्री बसतात ?
अंहे, फुलीच नाही ?

१८. मां खूप विप्लव देश हवेत ?

१९. ब्रह्मचारी लोकांचा रंग काय तयले

२०. घडबड आणि पापरा समाचारणां हाडांवा पंढर हातान वरका चमक भक्त बसतात
राहतान

नेहरूंची गोष्ट-३

जवाहरलाल नेहरू लष्कर शिक्षणासाठी
होता हावून नेमिल्ल्या सन तय
त्यांनी नेमानशास्त्राचे शिक्षण घेतले
पणून इंग्लिश मजबूत दिव अजिब
कथनात्मक आहे जरी लष्कर आदेश
होता

महान्मन प्रकाशित होणार बसताना
थक ते माझा प्रावर्तने वरुचन असत
पणोचन उल्लान माझाचो बात गंवाधर
मिळत जाण थो माझि २ हाचोच
मंडीत घेमाचोच भावमान चराना
अपुल्लक ड आण्ट केल परतु म्यांच
रुडिन मान मंडाळ पक्ष उबार नेमाचोचो
पक्ष होत.

त्या दिवसात नेमिल्लमध म्हाणाच्या
माझोपांनी मजलिश ताचोचो एक
सुख भुक्त केली आणि ते नेहमी ला
दिवसातल्या राजनीतीचल चलो
करीत भमत जवाहरलाल ला मधेत
मान घेन बसत आणि म्यां पाकीची
आपणे खुप खडापुवक ऐकत भमत
परतु भवळ हाकाच मुळें त्यांनी त्या
समाजमध व्याख्यान कथान दिवे नाही

१९०९ च्या ग्रीष्म ऋतूत जवळील
महाराजांनी आपल्या वडिलां बरोबर
युवायुविकांसह देशाच्या दौऱ्या वेल
त्यावेळी स्वामी विद्याने प्रयत्न
पाडिले। त्या विद्याने काय
जमिनीत आले होते असेही राजा
कैसर याने त्यावेळी बोटपा सादरपुढे
स्वागत केले.

स्वदेशीय भाषाभाषांवर जवळील
राजानीत फड कुत्राच पातळीत काय
१९१२ मध्ये बाकीपुरात आयोजित
बलात्काय काँग्रेस अधिवेशनात त्यांनी भाषा
वृत्त्या या सुवात वरिष्ठ गीताळ कुत्रा
गोत्रालेच जवळीलजीवर आपल्या
प्रभाव दाखू शकले

१९१० मध्ये महाराष्ट्राने केवळ
पत्रकार बनेले एतदंतर त्यांनी सर्वेक्षण
प्रकारका मारता तेथेच एक दिवस
आपल्या सुराक्षित मित्राकरीबर ते
एकदा मंदीत स्नानाचा वेल टफा
मोठ्या यंड पाण्याच्या स्त्रावने त्यांचे
हातपाय बाहेर होऊ लागले त्यावेळी
उत्पन्नकटे वेगळे झालेला ११ जवळील
लोखंडीचे त्यांच्या मित्रांचेच रक्षण केले

धर्मतर जवळीलजीनी उच्च
आचार्यात नविली वेधा मुळ केला
परंतु त्यांचा या वेळात काय अशी
हाच नव्हती ते जवळी विकसित
जात अस्त एकदा त्यांच्या गोळीने
जवळी झालेले एक हुरीय त्यांच्याकडे
अगत्या बोटपा नव्हता हाडपाचा
धीनवेने गळू लागले ते गळून त्यांचे
भत करणे चारपळले जाले त्या
दिवसापासून त्यांनी निवारणा
बांधी मावून विले

त्यावेळी जवळीलजीनी नव्हताच
म्यायशास्त्राचा अभ्यास केला १९६०
मध्ये (कायद्याचे) पदवीधर जन्म ते
भारताने परतले आपल्या भव्यतेने पुढे
आपल्या वकिलांच्या कामात आपल्या
योग्य ज्ञानात भूजून नव्हतं मिळविले
या विचाराने मोलीनाने फार
आनंदित झाले

१९१६ मध्ये नव्हताच आपल्या कथेने
परिचयन महाराष्ट्रानेजीने महाराष्ट्राचा
प्रथम ५ विले दक्षिण नाविकेत
किरीतांनी जवळीलजीनी दिवसाचा आप
मातल्यस्र आपल्याकरीसाठी आपल्याजी
महाराष्ट्राच्या महत्वाचे राष्ट्रीयतेने फडकून
महाराष्ट्रात भारताचे अमिद्विद्व ज्ञान

स्वतंत्रचलनेना आपणान्तु हवीन
अधिक जाकित करणारी जाणना
क प्रमुख व्यक्ति म्हणजे अल्हाद
मावळी जनेरा नारायण देसाया
मीमही सरोजिनी नामुद् न्यायनर
नवकरचे अल्हादचालकी एक हतम
गांधवादी म्हणून वसिडीस जाते

१९९६ तनया वसंतपंचमीच्या दिवस
दिल्यात जय हनुमान जी व कमल
चरोवर विनाई पराक्रमानुसार भावना
पाट्यागळ सातगा झाला नवन
दम्पतिने नेहूच वराण्याच्या पुर्वजांची
पुणि काणमोवमधे काढा दिवस
आनंदान घाववने

एकदा नेहूजी आपल्या पुता पावे
नारीनाचशेकर लहान माळाला नेवे
निवे जवळच असतम्यची मुहा आहे
अस समजून शेपही एका बफळ
पहाशावर चले पण जवानन राम
वसुधत जवळुरतात एका बफळ
भरलेल्या प्रगत कोरळाने त्यांच्या
नातेवाईकाचे हावडतीव त्यांच्याकडे
गेर केला, आणि त्यांना पुढून
मोठपाच संवत्सुत पावून जवळ
पावली वर पवून भात

अपारिचित

पूर्णचंद्रच्या एका नातेव इतून मरतना
आपल्या दुसरी पैकी पंचवीस हजार
हपये त्याच्या नावे लिहून नवलंदीने आपल्या
वाट्याची ही रक्कम ताब्यात वेण्यास, ही ती
त्या शंजारेच्या सवीसल तय पांचत्यावर
अनेक लोकांनी त्याचे नशेव उजळतय वरून
त्याची तारीफ केली ती एकून त्याच्या
मनत कुठतरी अर्ची पल चुकचुकली
पूर्णचंद्र घरी परत निघाला, तेव्हा
भणाला हे बघ पूर्णचंद्र, आपण गाववात
महणून एकमकाना माहित असल तरी
अ पलीतुपली इतकी मंत्री कुठय? अन् तस
अ पण एकमेकाचे नातेवाईकही नव्हत.
भग तू आपल हे रहगण माझ्यासमार
का वर पाता आहेस.
पूर्णचंद्र यावर विवादाने हतम भणाला
'अरे! आपल पैमे गन्याका हा ज्ञातच
मी इतका मुडून गेलो की तुम्हाला एव
पूर्णचंद्र आपल पंचवीस हजार करय घळत
जागली वातमी देण्यासाठी मी इय आलो

"बसुवर"

आहे हे मा विवर्तनच गेली! अहो तुमच्या मुलीच लग्न झाले!" आणि पूर्णचन्द्राचे नारायणचा विरोध फुलचन्द्राला सविस्तर सांगितला

फुलचन्द्र यावर एकदम आतंजन म्हणाला— अरे, तू तर फारच चांगली धातमी आणलीस. सांग बरे मी तुला काय पदव करू ?

'आण मला फक्त साभर रुपये कर्जाक या बसून आणखी काही मित्रांकडून मो पैस इजाजत घेऊन रार एकर जमीन खरेदी करून त्याच्या कर्जाचा तारण म्हणून माझे हाटे घर अग्रेच भी माझ्या मित्रांचा खूप मदतगार करीन आणि

वालेतून रपतीत काज मूकत होऊन जाईल नशाच चांगले असेल तो घालत खूप धाव्य पिकेल

याप्रमाण अलकाकडून कर्ज घेऊन पूर्ण चन्द्राच वार एकर जमीन घाली आणि ती मनापासून शोलात खूप लांगला त्याची कडक मेहनत पाहून गावचे लोक म्हणू लागले दुर्दैवचय असावा तर पूर्णचन्द्रासारखा त्याच्याकडून सखाता काही शिकण्यासारख आहे"

य वेळी एकूण सपत्तन चौकपाण घांगल आले पूर्णचन्द्राचे पोक तर सर्वात जास्त शाल त्याने त्याच वर्वी आदले पाऊण हिस्सा कर्ज फेडून टाकले! हा प्रामाणिक होता आणि शिवाय त्याच आपले स्वतःचे घर आहे हे पाहून इतरांनी कर्जाबद्दल त्याला तपास केला नाही

दुसऱ्या वर्षी त्याने उरलेले सर्व कर्ज त फेडलेच अने शिवाय आणखी एक एकर जमीनही खरोदली त्याचा प्रामाणिकपणा व मेहनती स्वभाव पाहून एका शेतकऱ्याने त्याच्याकडे आपल्या मुलीचे लग्न लावून दिले त्याच्या बायकोचे नाव माला

अन्नावतार एक दिवशी माला म्हणाली— तुमच्याशी आता लग्न झाले अस मला खूप पुर्वोपासूक्य आतायच' पण तुमच्याजवळ जमीनजमना काहीच

नव्हते म्हणून माझ्या बावाचा विरोध होता तुम्हाला जेव्हा पचवीस हजार रुपये मिळणार असत्याच केलेल तेव्हा तुम्हाला बावई करायला त्याच्या मनात आले पण तुम्हाला ते पैसे हरवल्यावर या बजबाजबाज भावाला मुलगी देण तका अस वाटून त्यांनी आपला त्रिवर बदलला शेवटी स्वतःच्या मेहनतीच्या जागावर तुम्ही एस्टेट बनवली, हे पाहून त्यांनी आपला विवाह करून दिला पण माझ्या मनात एक शका आहे इतके बोलून तो गप्प बसला

"कसली शका आहे सांग तर बरे"

पूर्णचन्द्राचे विचारले

"तस तर म्हणूनपासूनच तुमच्याजवळ आपले घर होते पण बरेच दिवस मुझी इतरांच्या शेतकऱ्या काम केलेत कजच काढायचे होते, तर बावांही तुम्हाला काढता आले असत की! तेव्हा आता अस माला की तुम्ही पैस हरवले म्हणून तुम्हाला मेहनत करावी अस वाट लागले की लाकांनी केलेल इया म्हणून तुम्हाला पैसे उबवत दिले? मालाचे शका विवाहच टाकला

पूर्णचन्द्रा यावर तसेच म्हणाला तस तर खरी गाई कुमानाच ठाऊक राहो तू माझी बायको होस म्हणून ख मागता

दोस्तारच्या सावाहून आपले पचवीस हजार रुपये बाणले असतावाच यत् फुलचन्द्राच्या मुलीचा लग्नाचा निरोपही आणता लगेचच माझा असा अच्छाच आहे की फुलचन्द्राच्या मुलीच्या लग्नाला दहा हजार तरी खर्च होणारच तेव्हा मला अखानक पैस मिळाले म्हणून फुलचन्द्रा माझ्या चकड पस काजीऊ मागितले असते याच भांडा खान असा परिचयही नव्हत पण पैसे तेव्हाहीच म्हण आपला समारो गावजावतीला ईश्वराच्या वरगा ठव हा ना म हयाच' पैस क २ म घेतले कस मिळवले नव्हते असातकच मिळाले होत व अग्रेच पण ना लवि स्या नव ते कर्जा

किमत नसते पुरस्कारांचे काय पण
साधातल्या साणखो कोणी देते नावितल
असते तर मी 'राही म्हणू शकतो असो
का' अकांचा खणा मर्जी झाली असती
माझ्यावर' पर असांच दिवा वधान
मिळते. एक धर कर्जाक घनपणावर तें लवकर
परत करावयाही कोणी फिकीर नसती
कलो म्हणून शेवटी मी खाहज मारिल्ल
ता 'सा चारो' मला'

यावर मला धुणाल यगळ दुसरे
शिवार केलत की पण मग खरच मेहनत
करून वर्ज चुकवतल की लपवून ठवल्या
पिठावर फुलतल ते'

'छ छ वन नाही ह' मी मेहनत
करतच वज फुलत मझा आगत्या
मदनीवर पुण दिव्यास आहे पण यापुवा
न जे पय पय मी भोत होतो दुदव न गी
वात नहार नर मला माझे एकुलत एक
घर विकून टप्काई लायल असत पण
ह व पवर्वास हशारपर्वन कजे काय यवा

निम्मल जली हनी सध्यास पाच
हिमवीन मी खर मेहनत केला पेशाच ठळ
होन ना गाग! आणि मला त्या पंखवीन
हजे शाली हातही माहो लावावा लागला
साधान माझा प्रोत्सहा वाटलो मात्र
आपल्या बक्तां अन् धक्तीवर ठिकरास
आहे शिवाय मला तुक्यासारखी चांगली
दस गहिगीही मिळाली" पूर्णचळ
प्रसपनेन म्हणाला

तुमच्यात वागलें दुःखिष्ट आहे,
आळशीपण तावालाही तागे अवातक
मिळाले या घरांत तुम्हां वना अद्याप
कंभल वगः वरपाई होवराय सदा सफरव
होणार अशा योग्य गति मळा मिळाला जे
माहव अहाभाग' माला सगाफातल
म्हणाले

य वर पुनचदेल पयक कामत
भकलताच मिळत गली तरीही नवन
मदनेत कण शान पाडल नटो जे
स्थान आदर्श जेवन व्यनीन कल

कृष्णावतार

दक्षिण दिशांतल अरुमा विवाच्या
सन्धाने रुक्मीचा अहकार असुमार
चवला एका सभा-मंडपात दून कोडची
शवे सामरो सुदर गीरीन सजवणान आली
पुणार खळरास ही एक साव्याचा घत
म हरा आणि काम याची व्यवस्था केली
रका आता बलवारकड निमवण पाठवल
तड जाण आनदाचे धोता बेट नृत
महृ या आपण खळान भाग घेव्याभाठी
अवय व वे' खळरास गुणारये दिशेव
प्रसे हाने सोठचा अरसाहान सभा अवतान
हजर सान

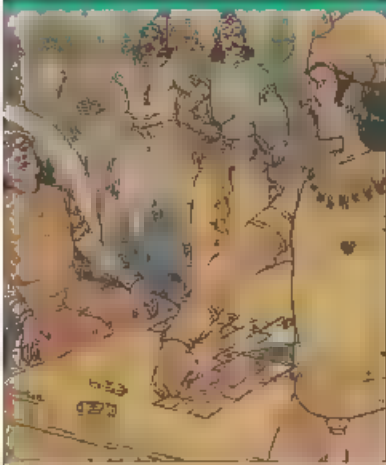
सांग मास याचे दुया पणवर लायल मक
रहा हजर सुदर्ण मूला लावन बळरास
हागळ, पुन्हा तवड्याच सुवण मुद्रा ल वन्या
वा हो वेढा वलरास त मलच तकाजाचा
खळ असा की आज बलरास हा नवन गेल
शेवटी बलरासाने एक कोटी व्यण मद्रा
पणावर लावल्या आणि यावेळी माभ १
जिकल असे असुन दो रुक्मीन वारा
आरडा केली गीन जिकली आहे
बलरासना फांयच पत ट काय येत तून
मी एक कोटी सुवर्ण मुद्रा जिकल्या आहेत
रुक्मीचा मिव वेलीन राजन वेलर म-

दक्षिण दशाच्या राजानी मुर्चावल-धून
खळपदासाठो बळरास च हाकम पावी जेडी
मदीन पुनम खळ मूळ झाला भोता, रान

कड वपहामान पहान म्हणल खरेच
रुक्मीचेच म्हणण जे आहे रुक्मीन हाव
जिकला बलरास हागळ! यावर बल-

शकल नाहीत अद्याल यंऊन त्यांनी स्वामी वर गुरु घालायला सुखात केळी नि त्याला चित केला नंतर ज्योराचा गट कोलगाच्या दोवमावर आपटून त्याला जखमी केले बाकीच्या राजांनी बळशम वर हुल्का चढविला, तेव्हा स्वामी तळवाच उपसून सर्वांचा शिरच्छेद केला सर्वजण घाबरून पळून गेले

ही सर्व कथे कथा सणत्यावर बलराम घरी आले आणि श्रीकृष्णाला सर्व वृत्तान्त मागितला श्रीकृष्णाने यादवर काहीच आक्षेप घेतला नाही बलरामाची प्रशंसा पण बळी नाही इतर प्रमुख दायक मंडळींनी मात्र बलरामाची तारीफ भळून स्तुति केली, नि स्वामीची भर्त्सना केली

नंतर सर्व जण बघावरासह द्याकेंस प्रसन्न आले

बलरामच नळ आणि वनाकम वाक्ति व मायघरें नि सत्य अशमात्य होय दहा हजार हत्तींच बळ अभयान्व भीमभ बलरामाचो राहून जिलण घेतल होत सर्वांना जय वाटायच की बलराम आणि भीम यांच्यास लढाई झाली तर अथ भीमाचाच होईल

एकदा श्रीकृष्णाचा मुलगा सख हा दुर्योधनाची भुलगी लक्षणा हिन्या येमण पडला आणि जिला पळवून नेऊ

काला कौरवांनी त्याचा पाठलाग केला आणि त्याचा वडी वनवृत्त हस्तिनापुरच्या तुरुंगात ठांबून ठवले ही बातमी समजताच बलरामाच्या राग झाला ते हस्तिनापुरला गेल आणि गावला कारागृहातून मुक्त करपाची विनंती केली पण कौरवांनी बलरामाची विनंती मान्य केली नाही यावर बलरामांनी हस्तिनापुरच्या जननला त्यांच्या घरासकट पंगत बसवून दण्णाची प्रतिज्ञा केली आणि किल्लाच्या पश्चिमेलाली अपला नांगर घुसवयस सुखात केला

हा सर्व प्रकार पाहून दुर्योधन व इतर कौरव बाबरले आणि त्यांनी गांवुळा आणि बलरामाच्या ताब्यात दिशे. अशा प्रकारे बलरामांचा राग शांत झाला आता दुर्योधनाने बलरामांचा किण्व होण्याचे ठरवले आणि त्यांची मुद-पूजा केले बलरामांच्या नांगरासुळे हस्तिनापुर काय- मने एका बाजूला वर आले व दुसऱ्या बाजूला उतरले झाल बलरामाचे शिष्याच परकलून दुर्योधनाने गरी मृदात उत्तम कौशल्य प्राप्त केले

याच काळात राक्षसांच्या जगात नरका- भुर फार घळाढव घनूर राहिला प्रागज्यो- तिहपुर हो त्याची राजघाती होती न्याच्या आईचे नाव मूदेवी होत असुदेवाकडून

त्याने अनेक वर मिळविले होते कोणी ही देव त्याला पराजित करू शकत नसे त्याचे बळ व पराक्रम पाहून सर्व लोक घुरघुर कापत

नरकामुच सर्वांत अगोदर आपल्या सेन सह बद्रपुत्री वर चानून गेला नगराच्या प्रवेश-दारावर आपल्या मुडीचे जोरदार वाघात केले तेव्हा तो मोडून पडली मग त्यान सह-गजना कळन इच्छाला युद्धासाठी पुकारले रणावतावर स्वार होऊन आपल्या बळग्याचा सह इन्द्र युद्धासाठी सज्ज झाल नरकामुरान कणाची ही पर्वी न वगता दंदादर हंगला चढवला यम करण आणि कुबंर आपल्या सेना सह इच्छाला मदत

रामचा पांग येकला तरी पण आपल्यावर नियंत्रण ठेवत त्यांनी निघ असलल्या लंकाना विचारले तुम्हीच सांगा, इथ तर तो शिकला नि हे म्हणताहेत स्वामींचा जय झाला हा कुठला न्याय?

बलरामांचा समजना की या स्वच्छ स्वोत्थाला काय उतर द्यावे? एवढ्यात आकाशवाणी झाली - ' बलराम ज म्हणतो आहे ते खर आहे रुक्मि स्वाट बोलात आहे तुम्हां सर्व जण ताडाला कुलूप लावून दूक टप्पान कम सर्व एकून घेत आहात?

यावर ही काणी आगळ ताड उचकटल न हो आता बलराम स्वतःच ताबा ठेऊ

करायला घाबल दोन्ही पक्षांन तुबळ युद्ध
मुळ हाले

नरकाच्या घटने करण्यासाठी हयग्रीव
निबुध व सुरासुर नाचा ने तीन राजस
गती आपल्या मैन्यासह युद्ध भूमी वर येऊन
दाखल झाले. हयग्रीवान वरुणा धरीवर
युद्ध केले. या युद्धात वरुणाचे डाकें फुटले व
तो बेझड होऊन पडला. शुद्धी वर यताच
त्याने पत्त्यावन केले. त्याच्या बरोबर त्याचे
मैत्र ही पट्टे लावले. तसेच निबुध न यम
बरोबर आणि सुरासुरात कुबरा बरोबर
युद्ध केले. यत्त यम आणि कुबरा हरले व
अपत्या मैन्यासह त्यांनी माघार घेतली.
शिवरी नरकासुराच्या तडाख्यांना घाबकम

स्वतः इद्रांनी ही रणांगणातून काढली पाय
घेतला अशा प्रकारे नरकासुराने देव-
लोकात प्रवेश करून सर्वत्र अपूर्व यज्ञ
मिळविले व आपल्या वितयाचा रक्ता
पिटला.

यानंतर नरकासुर इन्द्राच्या आज्ञेवर
वसला, नि ऊवशीला बोलवून आज्ञा केली
'एक, मी सर्व दिक्पालांना पुढात हरवले
आहे. आता माच सर्व देवांचा राजा आहे
आजपासून तूच राज्यमान तू नाज मनोरजन
करायचं! समजलीस ?

'अस होय' तर मग सर्व सुनी आपल्या
यज्ञात आपली पूजा करतील, तेव्हा मी
आपली इच्छा पूर्ति अवश्य करीन
ऊवशीने उत्तर दिले

नरकासुराने ऊवशीची अट मान्य केली.
यानंतर नरकासुराने अमरावती लुटली.
सुमेध पवने वर असलेली रत्ने खोदून बाहेर
काढली. अठ्ठा हजार देव-कन्यांना कैदे केल
विश्वकर्माची पत्नी आणि आपल्या महाकाय
आणत उचली, अजितीच्या कुडकाचे अपहरण
केले आणि आपल्या लंगरी परत आली.

नरकासुराच्या आज्ञेवरून श्याच्या सर्वक-
राक्षसांनी वीडा लाकटीले मून्यवान घेऊन
लुटून आणत त्यांना दिल्या. ते जथे कात
तेथे लोकांना भाय दन आणि अमरांना
पळवून आणत त्यांनी साठ हजार एकत्र

केलं धर्षिता नाश करण्यो जणं स्थानं
प्रतिज्ञा केली

गुरुदेव नरकासुर तदस्मिन्नान्न खात्वा तेषं
मनकं कृषि आपन्ना यज्ञ कार्यान् मनस्ये रात्रौ
स्वायत्तो नरकासुराणां क्रवर्गीयया अर्पार्थ
आठव्या रात्री स्थानं श्रुत्वा तां विचारलं-
"तुम्हो कोणाला म्मरुत गज करोग आहान ?"
श्रुत्वा तो मागितले- "वेदाच्या आज्ञेनसार
आम्ही इशाला स्मरून हा यज्ञ करीत
आहान"

नरकासुर रागान लाल होऊन म्हणाला
"हस्य वदण यम कुबेर इत्यादि सर्वांना
मी धुड्यात हजवण आहे त्यांचे राज्य म
विकसत आहे आतां सगळ्या विव्याचा
अधिपति मी आहे म्हणून तुम्ही सर्व जण
आता माझी उपासना करा मला नमस्कार
करा मला सन्मत्त कराल तर मी तुमचे
सर्व मनोरथ पूर्ण करीन"

श्रुत्वा तो स्पष्टपणं वजायलं- "हे सर्वस्वी
अनुचित आहे सर्व लोकांचा शासक तर
हस्य तू कोळून-वाळून दुष्ट राखस अशा
पारस्विकीत आम्ही तुझी पुजा कशी करू
शक्यार ?"

जपूच ते उत्तर घेऊन नरकासुरास्य
तल्लव्याची भाग मत्तकाला गेली त्यान
गसजून आपल्या मेवकांना हजम दिव्या
हे मनि गटांच्या घरात अक्वाम करीत

आहेत यांचा हा यज्ञ उलवून टाका"
नरकासुराच्या आज्ञेनुसार शस्त्रांनी लगेच
अग्निहोत्र भरून टाकली सगावराची हज्या
केली यज्ञाचे होला रद्दवाता व अश्व
भडळींना मार-पीट केली धर्म जाळून
टाकले यज्ञ-सामग्री इतस्तत फकून वित्री,
शिखरिलाल शस्त्र झाडून टाकल, मोमरस
राखून आतून टाकला ति असे अनेक
बोसल प्रकार केलं हे सर्व कांड संपवून
नरकासुर घरी परत गेला

यानंतर वसिष्ठ वामदेव जावाली,
धर्म्य भरड्राज मरण इत्यादि सर्वे भद्रा-
कथि विचार विनिमयामाठी एकत्र येऊन
कमल या दुष्ट गटांमां पासून यज्ञाचे
रक्षण करी करवें ही समस्या सांगितुन होती

या नरकासुरापासून आपलं रक्षण करणारं
कांणी नसेल तर जिवंत राहणं कठिण
होऊन जाईल वावटी सर्वांनी निश्चय
केल की अवतार घेऊन श्रीकृष्णच या
मर्कटाने आपला तड्डा करायला धमय
आहे. आता त्यालाच लागण गेलं पाहिजे
असा विचार करून सर्व जण डुमकेच्या
राखान विधाल

दक्षिण दिशाला यात्रा करीत असता
वाटेत लागणा या लोथे-म्हानी स्नान करीत
सर्वे श्रुति भागीरथी पयेंत पोचल हज
स्नान करून त्यांनी प्रायश्चित्त केल अशा
वैभवपत्र द्वाराकापुरीस आल

या नगरांतोळ एकवरी पाहून त्यांना
अश्चय आश्चय वाटलं राजघरांतून

मंथर्ष कण्या, कित्येक छाल पक्ष-नारी
तसेच अश्वरुध किन्नर, सिद्ध, साध्य व
विद्याधर भिन्नयांना केही वनवन आणल.

प्रायश्चित्तपुरव्या घाशी बाजूना चार
महान थोड-मुगासुर, दपरीव, निग्ध आणि
पचजन ठम राहून नगराचे संरक्षण करू
लागलं मुगासुरांना हजारो मुलगां हान
त्यांच्यामुलं कोणाला नगरीत प्रवेश करण
सहज शक्य नव्हते

यानंतर नरकासुरांना वाटल की समस्त
गुलकावर आपल आधिपत्य आसावे सदच
मत्तार करून तां विनशू करू लागला
धुनांना बसल करून गाडल बाह्यणांचा
व्हडार केला सब राजांना आदि आदि

हे ज्ञान ने राजमहालापर्यंत पोचल
श्रीकृष्णाकड बागती पोचली की धवरी-
बनातून काही म्हयि त्यांना भेटण्यास को
न होईल.

श्रीपती ७ गंधर्वांची वृत्ती समजताच
श्रीकृष्णाने प्रद्युम्नाला बोलवले आणि
श्रीपतींचे स्वीकार करून त्यांना आदरपूर्वक
घेऊन प्रयागस यागितले.

राजमहालाच्या बाहेर येऊन प्रद्युम्नाने
श्रीपतींचे प्रसाद स्वागत केले आणि त्यांना
श्रीकृष्णाच्या मल-मयनात घेऊन आणता

तथा श्रीकृष्ण एक उत्सासनावर
त्रिराजमान झाले होते श्रीकृष्णाच्या
गवळी ज्ञान असता मनीच्या मनाने विचार
घेत होता—'आपल्या सदा इच्छांचे पूर्ति
सहज करू शकते अशा श्रीकृष्ण असतांना
आपण आजपर्यंत या दुष्ट राजमांकडून का
तरे अपमानित होत राहिला? कदाचित्
तुम्हीच म्हणतात! अश्विनी का हार्दिक
पण आता श्रीकृष्णाची भेट झाली छान
चलू शाले! अरण्यात तपस्या करणारांना

या दुष्ट राजसामुठे ही श्रीकृष्ण देवांनी
मूर्खतामयि लावली.'

श्रीपतींचा वाहताच श्रीकृष्ण पात्रस्ताच
आपल्या ज्ञानतलकून लुटून आली चाल
कथ्ये आणि पाद्य-पूजा करून त्यांचे प्रेम
पूर्ण स्वीकार केले आणि त्यांच्या अनुमतीस
पुन आपल्या आसनावर उठून बसले.

श्रीकृष्णानेता अश्व प्रमुख यादव
भट्टांनी मुनींना तसंस्कार केला आणि
आपाच्या त्राया यज्ञत बसले.

तर श्रीकृष्णाने हात जोडून श्रीपतींचा
प्रणत केला—'आपले यज्ञ विवस्त्रपण संपन्न
होत आहेत ना? आपली तपश्चर्या व दाने
सर्व व्यवस्थित चालू आहे?' आपण सर्व
जण मिळून इथे जालात याच काही दिवस
कारण असले पाहिजे अवश्य! माझ्या वर
अनुग्रह करून मला कुलाशं करण्यासाठीच
आपण तथा झालले असणार आपण जर
सद्यकाळ काही कामगिरी सोपवली तर
ही स्वीकारण्यास आम्ही एवढा पायावर
तयार आहोत नि मक चर्या सांग "

एक खडी-एक देव

जुहाळ्याच्या दिवसात एक प्रवासी
शिवपुरी गावातून पुढे चालला होता
त्याला खूप तहान लागली होती; म्हणून
गावशिवेवर दिसलेल्या घरासमोर उभे
राहून स्थान फण्यसाठी हाक दिली
घरातला मालक त्यावेळी दार बन्द
करून ठेवून आत देवाची पूजा करत बसला
होता बाहेरची हाक ऐकून तो म्हणाला—
जरा थांबा मी पूजा करीत आहे
बाहेर ओट्यावर बसत पूजा संपल्याबरोबर
देवाची पाणी आणून "

समजून त्यात पुन्हा एकदा पुकारा केला
'आता गणपतीची पूजा झाली, इतर
देवांचीही झाली की देवाचे पाणी जरा
थांबा' आतून आवाज आला
थोड्या वेळाने पुन्हा स्मरण घेता
वाजली प्रवासी जरा वेळ थांबला आणि
पुन्हा त्यात पाणी मागितले
"आताच नवसहोली पूजा झाली, बाकी
देवाची पूजा संपली की देवाचे पाणी
जरा वाट घ्या' आतून पुन्हा आवाज
आला.

प्रवासी ओट्यावर बसला थोड्या
वेळाने आतून आवाजाची वटा वाजली
सपलीच पूजा सारा आपल्यात पाणी
मिळाले या विचाराने प्रवासी आनंदला
पण बराच वेळ पोसा तरी दार उघडून
कोणीच बाहेर आले नाही लोक
विसरले जसावेत पाणी मागला, जसे
आवाज पुन्हा बोलला

यानंतर पुन्हा एकदा आवाजाची वटा
ऐकू आली पुन्हा जरा वेळ वाट पाहत
प्रवासाने हाक मारली
"आता चालाजीकी झाली पूजा,
बाकीच्यांची होऊन जाऊ दे, मला देवाचे
ह पाणी अजून जरा थोर घरा' आतून
आवाज पुन्हा बोलला

सोसा बाणवडे

अशा प्रकारे त्या सालाचे उत्तर मिळत राहिले, की याचा समस्य उपयुक्त ठेवावी पूजा साली आणि बाकीच्यांनी समस्यार पाणी मिळव, छोवर वाट पाहवी

इकडे तहानेले प्रवासाचा गळा मुक्याला लागला वळ कसा काडावा हे त्याला समजनासे झाले! तिथेच एक कुदळ पडलेली त्याला दिसली बाळा जेव्हा घंटा बाजल तेव्हा तेव्हा कुदळीत तो बाट्याजवळ एक एक खडू खोदू लागला

घोड्या बंदाने पूजा आठोपून मालक एकदाचा पाणी घेऊन बाहेर आला

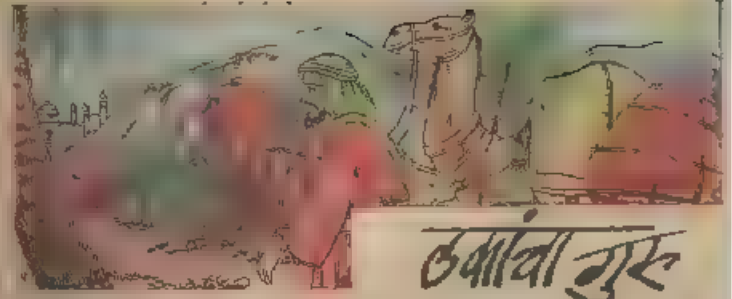
प्रवासाने संपून ठवलेले खडूडे पाहून यात आश्चर्याने त्याच्याकडे पाहिले

जरा ही विचलित न होता प्रवासी म्हणाला-“महाराज, मला काय करावे मुजेना शंभरी वेळ काढण्यासाठी नितक्या वेळ आणि आरती केली, नितक्या वेळा याे एक एक खडू खणला माफ करा नला

तो मालक पावर विडून म्हणाला “होय तर फिरल नाही तुझा आठोपून जवळ एवढे सारे खडू कसून ठेवतास! तुला काही चुकत नव्हत तर एकाच जागी खणायचे होतंय’ एक छोटीशी विहीर बनली असती अन् तुम्ही तहानही मागला असती की!”

आता तो प्रवासीही विडून रागान म्हणाला-“बरोबर आहे आपले म्हणण! तुम्ही इतक्या सगळ्या देवांचे पूजा करतया एवजी एकाच देवाची केली असतीस तर आतापर्यंत तुम्हांला त्याचा साक्षात्कारही झाला असता!” इतके बोलून पाणी पिऊन प्रवासी आपल्या घाईने निघून गेला

तो गेल्यावर मालक ज्ञानपणे विचार करू लागला या सर्व देवांची कसा-कसात पूजा करण्यापेक्षा कोण तरी एकाची मानोमाने आराधना केलेली बरी आता कसत गणपतीची पूजा करायचा त्याने निश्चय केला.

छायांचा गुरू

एक दिवस लोटले बंगदाद शहरात हिन्दबाद नावाचा एक श्रीमन्त व्यापारी रहात असे तो सगळ्या जगात यात्रा करून आला परंतु पहाडाच्या मधे बसलेल्या एका शहरात तो खजून काढी गेला नव्हता त्या शहरातल्या एक माणूस एकदा त्याला भेटला

हिन्दबादन त्याला विचारले-“तुमच्या शहरात जास्त मारणी कोणाच्या बस्तुला असते माई?” तो प्रवासी म्हणाला-“चन्दनाच्या लाकडाचा चांगली मारणी असते दिय”

हिन्दबादनने आपले सर्व घन संपूर्ण चन्दन खरेदी केले आणि ते गाड्यावर लादून तो त्या पहाडाच्या गावाकडे निघाला व्यापारी शहराच्या अवघे जवळ पोचला, आणि आपल्या मॅज्जा हाकत त्यांना घेऊन दिवा लाली एक म्हणारी त्याला दिसली तिने

हिन्दबादला पाहूनच आठवले, की हा कोणीतरी परदेशी व्यापारी दिसतोय तिने त्याला सावध करत म्हणले-“नीट सावध रहा हू बंटा! या शहरातली माणस पक्की बडभाश अन् चोर आहेत परदेशी माणसांना मर दिवसाडवळ्या छुटतात ते!” आणि ती निघून गेली

शहरात घुसलाच एका माणसाने खूपसे प्रश्न त्याला विचारले

हिन्दबादन सांगितले “मी बंगदादचा व्यापारी आहे या शहरात चन्दनाच्या लाकडाचा चांगला मागणो आहे हे ऐकून मी आपला माल विकायला येऊन आलो आहे”

कोणा मुखाने मुम्हाला ही बातमी दिली? आम्ही लोक तर चन्दनाच्या लाकडाचा मारण म्हणून उपयोग करतो। बाता तुम्हीच सांगा जळाऊ लाकडाचा

कोण किमत देईल जास्त ?" असे म्हणून ती माणूस आपल्या घाटाने निघून गेली.

हिन्दवादाला तर काळीनसे झाले की या माणसाचे म्हणणे खरे की खोटे ? ना आपल्या सालासकट एका खाणखळवाली कड पोचला आणि त्याने तिथेच धनकाम ठोकला. नेतर तो जेव्हा घरावाहीरच्या आबारात झाला तेव्हा त्याला एक विचित्र दृश्य दिसले ! - वैशेषिकवादी श्याजी भोस्लेला माणस आजखी एक सामान्याशेखर बाहेर सोदालात. चूल पेटवून स्वयंपाक करण्यात मग्न आहे आणि सरपण म्हणून ते चन्दनाच्या लाकडाचा उपयोग करीत आहेत ! ते पाहून हिन्दवादाचा धरकाप झाला ! त्या

माणसाचे म्हणणे खरेच आहे की ? या या शहरात खरोखरीच चन्दनाचा सरपण म्हणून उपयोग करताना असे दिसते ! आता आपल्याला सर्व मास विकूनही फक्त थोडीशी चान्दीच हाती येईल !

हिन्दवाद हळूहळू श्याजी अखळ पोचला ! तेव्हा त्याने विचारले - " विकणार आपला माल माझाला ? "

" काय किमत द्याल याची ? " हिन्दवादाने विचारले.

" त्याच वजनानी जी वस्तु मागाल ती देऊ की ! त्या माणसांनी उत्तर दिले ते कबूल करून, वस्तु नेतर सांगून घेईल असे सांगून हिन्दवादाने माल त्याच्या हावाळी केली.

नेतर हिन्दवाद नेमरातून फटकटका करण्यासाठी बाहेर पडला. रस्त्यात एका एका माणसाने यकृत एकटम श्याजी हात पकडून आणि तो भोगू लागला. 'लाकडो इकडे पहा, यानच माता एवढोळा फोडला होता आता मायेकी पळून जाऊ शकणार नाही' असे बघतबघी.

अनेक लोकांनी हे ऐकून हिन्दवादला चरले. तो विचारा आपल्याला सोडवून फवायचा प्रयत्न करत म्हणू लागला - " अरे तू कोण हे सुडा माहीत नाही मला ! मी आजपर्यंत तुम्हा चहुराही पाडिला नाही

कवी ! प्रथमच आज मी या गावात आलो आहे, मी कवी फोडला तुम्हा डाळा ? "

परंतु नित्य अमल-या लोकांनी एकाच माणसाचीच वाजू घेतली. श्याजी असा निर्णय दिला तो हिन्दवादाने त्याला मुकसानसर्पाई घाली.

ठीक आहे देखून मी अस म्हणून हिन्दवादाने कशोतरी आपली मुटका करून घेतली.

पण त्या गावीत बिचाऱ्याच्या बापातली चपल तुटली म्हणून जवळच वसलेल्या चांभाराला ती तुकट कायद्या सांगितले त्याने

'काय घाल ?' चांभाराने विचारले. "तु खरा होशील असं कहीतरी देईन मी ठीक आहे ?" चांभाराने हे मानले.

एका पायात चपल वालून चालणे कठीण होत म्हणून जवळच काही लोक जुगार खेळत असतले पाहून आपले मनोरंजन करून घेण्यासाठी हिन्दवाद निघ जाऊन जमा राहिल्या शेवटचा वेळाने त्याच्या जवळ जमा असलेला इंसय त्याला म्हणाला 'तुम्ही गावात काही यत्नच' हिन्दवादानेही त्याने माग घेतला अन् पोड्याच पळोन तो त्या सकापा फांगार जतून बसला. पावर त्याला मोठाहून देण रावे जट वातली - 'तू एक तर

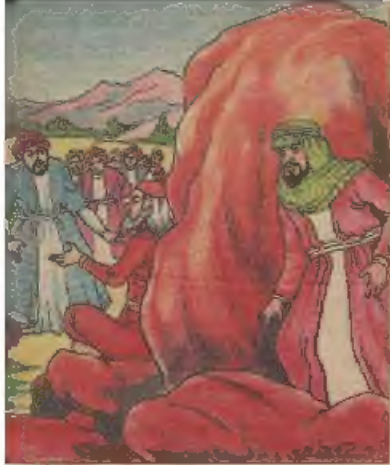

अमुडाचे सर्व पाणी पिकून वासव ! नाहीतर तुजजवळ त्रिकं घन आहे ते पर्व वेडून तरी टाक !

" उघापर्यंत मला मुदत घा म्हणजे मी नीट निर्णय घईन " असे म्हणून आपल्या विचित्र पोरान्मताबद्दल पदचाप्ताप करीत तो रस्त्यातून भटकू लागला.

रस्त्यात त्याला पुन्हा ती महपावाची म्हातारी दिसली. त्याच्या चेहरा पाहूनच म्हातारीने तासले की काहीतरी गढबद घडली आहे हिन्दवादानेही आपली राग क्लृप्तो त्याला एवचली.

'बटा, या शहरातली माणसं महापापी आहेत त्यांच्या ठीकच जीवदल मी आधीच

तुला साधुगिरीचा इशारा दिला होती. चन्दाच्या एका तुकाड्याची किंमत इथे दहा अक्षरी इतकी असते. तुझ्याजवळचं काकूड विकून तुला पुष्कळ सोनं मिळायला हवं होतं. तरी काही हरकत नाही; वजूनही मी सांगते तव्हे केल्स तर काही उपयोग होऊ शकेल. सध्याकाळपर्यंत तू वेशीजवळ शोचलास तर तिथल्या निर्जन स्थावी एक तुला एक आंचळा साधु बसलेला दिसेल. तो खराखुरा साधु नाहीय. तो या शहरातल्या सर्व ठकांचा गुरू आहे. अंधार होताच सर्व ठका त्याच्याकडे जमतात आणि त्याचा सरुला घेतात. दिवसभरात आपण केल्सच्या कर्तुत्वाचा पाडाही वाचतात

त्याच्यापुढे. तू जर गुप्तपणे त्याचं बोळण ऐकू शकलास तर तुला खोडा बहूत लाभ होईल."

अंधार होण्यापूर्वीच हिन्दूवाद वेशीकडे निघाला. दाराबाहेर म्हातारीने सांगितलेला आंचळा साधु तेथे एका मोठ्या दगडाला ठेवून बसलेला त्याला दिसला. तो समाधी लावून बसल्यासारखा दिमत होता.

हिन्दूवाद जराही चाळू न लागू देता त्या दगडामागे लपून बसला.

अंधार होताच शहरातली सर्व ठका माणसं एक एक येऊन साधुसमोर अक्ता-सारखी बसली; आणि दिवसभरात आपण केल्सच्या सबाडीचा वृत्तान्त सांगू लागली. त्यातच हिन्दूवादला ठकांमारे चारही जण होते. प्रत्येकाच्या ठकाबाजीची दिककत ऐकून त्यांच्या बुद्धीबद्दल साधु साचकबाधक टीका करी. ती सर्व टीका हिन्दूवादाने ऐकून ठेवली.

ठकांपैकी एक म्हणाला—"गुरुजी, आज मी एका परदेशी व्यापाऱ्याकडून खूपच स्वस्त भावाने चन्दाची लाकूड मिळवले."

"काम भाव पडला?" साधुने विचारलं.

"चन्दाच्या वजनाची काहीही असु त्याने मागावी असे ठरले." ठकाने सांगितलं.

"मग गेलास तू बाराच्या भावात! त्या व्यापाऱ्याचाच जास्त लाभ होईल" साधु म्हणाला.

"असं का म्हणता गुरुजी? त्याने सारी संपत्ति ठरी चानी असे ठरले चन्दाच्या भारंभार सोनं मागितलं तरी स्वस्तच पडेल न?" ठकाने विचारलं.

"ते बरोबर आहे. पण समज त्याने वित्तक्या वजनाच्या माक्या मागितल्या, मन् त्या मुद्धा निम्मा नर आणि निम्मा मादी-मास्या; तर? मग काम होईल तुझं?" साधु म्हणाला. हे ऐकून निराश होऊन तो तो ठका तेथून निघून गेला.

नंतर तो एकाज पुढे येऊन म्हणू लागला—"गुरुजी, आज मी एका परदेशी व्यापाऱ्याला चांगलं फलवणं. मी तक्रार केली की याच व्यापाऱ्याने माझा डोळा फोडला आहे. आता बरीप्रमाणे त्याने यानंतर पुढे आला चांभार. तो मला एक डोळा तरी द्यावा किंवा त्याची म्हणाला—"गुरु महाराज, आज एका परदेशी

यापसाने एक बप्पल चुकत करायला सांगून म्हणाला की त्याबदल्यात तो मला खुश करील. मी आता त्याची सर्वच संपत्ति मागून घेऊन त्याला पार धुळीस पिळवीन."

"तुम्ही अन्कल काय बरायला गेली की काय? तुला एक कंबडीही मिळावची नाही यात! समज, तो तुला म्हणेल - आपल्या सुलतानाच्या सर्व शत्रूंचा नाश झाला ना? त्याला सामना देईल असा आता कोणी राहिलाच नाही! ही बातमी ऐकून खुश झालास ना तू?" गुला निरुपायाने म्हणावेच लागेल की - "हो, मी खुश आहे" तसे नाही म्हणालास तर सैनिक तुम्ही हाड मोडून खिळखिळी करतील मग?" तो चांभारही मनातल्या मनात स्वतःलाच शिब्या देत निवून गेला.

यानंतर तो जुगारी पुढे झाला - "स्वामीजी, आज मी एकाला जुगारात हरवले आणि अशी अट घातली की, तू हरलास तर समुद्राचे सगळे पाणी पिऊन घाबव किंवा तुम्ही सारी संपत्ति तरी दे."

"तो व्यापारी तुला काही देणार नाही. तो म्हणेल की तू समुद्राचे पाणी तुझ्या ओजळीत मरून आण, मग दाखवतो मी पिऊन, मग तुमं काय होईल?" सावून विचारले.

हा सारा संवाद हिन्दुवार आढून ऐकत होता. त्यामुळे त्याच्याशी ठकबाजी करणाऱ्या शर्मानाच त्याने दुसऱ्या दिवशी सहज बकवले. चन्दनाच्या वजनाच्या अर्ध्या माशी-माथ्या देऊ शकत नसल्याने पहिल्या पहिल्या ठकाकडून चन्दनाच्या प्रत्येक तुकड्याची किंमत दहा अक्षरी या दराने किंमत मोजली. याचप्रकारे बाकीचे तीनही ठक बरोबर अट पाळून शकल्याने त्याची माफी मागून आपापल्या रस्त्याने निघून गेले. हिन्दुवादने आपल्या चन्दनाची पुरी किंमत वसूल करून नंतर सर्व शहर घुडून त्या म्हासारीला सोडून काढले, तिला थोडे घात बक्षिस दिले आणि पुन्हा रण शहरात कधीही पाऊल न घालायचा निश्चय करून मोठ्या खुशीने तो बगदादला निघून गेला.

सुवर्णमुद्रा

एका जमीनदाराच्या घावात एक गरीब शेतकरी रहात असे. त्याची दयनीय अवस्था पाहून जमीनदाराने दया बघून त्याला गावापासून जरा दूर असलेली एक ओसाड पडलेली जमीन दिली आणि आपल्या बायल्याबरोबर त्याचा उपयोग करायची परवानगी दिली.

एक दिवस आपले शेत तांगरत असताना नांगर कसानासा आपटून 'खण' असा आवाज झाला. तिथे खोदून पहाता त्याला सोन्याच्या मुद्रांनी भरलेला एक हुंडा रिसला.

शेतकऱ्याने विचार केला कि - काही करून, कोणाला दिसू न देता या सुवर्णमुद्रा घरी नेण्या पाहिजेत. कोणाला कळलं तर यातली एकही गोष्टीर पादया हाती लापावची नाही. जमीनदार माझा कान पकडून भयळं हुंडाच वेईल उचलून!

पण हा हुंडा तर जड आहे; एकट्याने घरी नेणं अशक्य आहे! या कामात बायकोची मदत घ्यायला हवी. पण तिच्या तर तोंडात तीळ काही भिजत नाही.

शेतकरी काही अगदीच अडाणी नव्हता. बराच विचार करून त्याने एक योजना आखली. सध्याकाळ होताच त्याने थोडे मासे आणि एक कोबडी खरीदी केली आणि ती घराकडे वळला. बायल्या घरा-मागे लावलेल्या जाळ्यात त्याने मासे टाकून ठेवले आणि तळावात लावून ठेवलेल्या जाळ्यात कोबडी ठेवली. नंतर रिकाम्या हाताने तो घरी आला.

"पहा, तुम्ही नेदमीच रिकाम्या हाताने घरी नेण्या पाहिजेत. कोणाला कळलं तर घरी येता! मी आता स्वयंपाक कशाचा करू?" बायको निवून त्याला म्हणाली.

"तू उगाच ओरडाओरडा नको करस दुधा! मी सकाळीच जाळी लावून ठेवली

आहेत; चळ पाहू या काय नक्षिवात आहे आपल्या!" शेतकरी समजुतोने बोलला.

दोघही घराच्या मागे आले. तिथे जमजमात मासे मिळाले आणि तलावातल्या जाळ्यात गहूमात तर कोंबडी अडकलेली! हा प्रकार पाहून शेतकऱ्याची बायको आश्चर्यचकित झाली! "वा, वा! हा काय चमत्कार आहे!" ती म्हणाली.

"अग, हे काहीच नाही. आपल्या शेतात तर मोहोरांनी भरलेला हुंडा सापडलाय! मध्यरात्री बायण तिथे जाऊन ती घेऊन येऊ. पण हे बघ, ही मोष्ट अमदी गुप्त रहायला हवी. कोणाका

कळाल तर सगळे मोन हातचं बाईल." शेतकरी बायकोला म्हणाला.

नंतर रानी अंधारातच नवराबायकी शेताकडे गेले. शेतकऱ्याने तिथे लाल रंगाचे पाणी आणि एक डहाळी तयार ठेवली होती. अंधाराचा फायदा घेऊन त्याने लाल पाण्यात डहाळी बुचकळून ते पाणी बायकोच्या अंगावर वडवले.

"अरे, हे कसलं पाणी पडतय!" असे म्हणत बायकोने मान वर करून आकाशाकडे पाहिले. पण तिथे तर एकादा डगाचा तुकडाही दिसत नव्हता. सर्वत्र तारे चाचमसत होते!

"दग तसतना हा कसला पाऊस बाई!" बायकोने शेतकऱ्याला विचारले.

"तुला नाही माहीत? अवा का दसताना येणारा पाऊस रक्ताचा पाऊस असतो. चरी रोखानर उजेडात चप नीट आपले काढे!" शेतकऱ्याने सांगितले.

"अस असतं होय?" तिने आश्चर्याने विचारले. आजचा दिवसच एकूण नसकाऱांचा दिसतोय!"

नंतर दोघांनी मिळून ती मोहोरांचा हुंडा उचलला आणि ते घराकडे निघाले ते जमींदाराच्या घरामागून जात बसताना तेथून काही गायींचे हवरण ऐकू आले एकदम दचकून बायकोने विचारले-- "हा कसला आवाज?"

"विशेष काही नाही! जमींदाराला भुतांनी उचलून नेलं म्हणून त्याचे नोकर रडत आहेत." शेतकऱ्याने सांगितले.

"असं झालं होय?" बायको म्हणाली. नंतर दोघही निविघापये घरी पोचले.

हुंडा शेतकऱ्याने एका ठिकाणी पुरून ठेवला. बायको दमली होती. पटकन गाढ झोपून गेली. शेतकरी जागृत राहिला. त्याने हुंडा आणि मोहोरा पुन्हा किरनिराळ्या जागी पुरून ठेवले; आणि तीही झोपून गेली.

सकाळी उठल्यानंतर शेतकऱ्याची बायको म्हणाली-- "मला या नं थोड्याशा मोहोरा. मला वाजारासून काही साड्या आणि दागिने आणायचे आहेत. बाता तर आपल्याला पैसांची इजात नाही नं?"

"वेढे, जग असं घडाघड मोनं जगरे बापरायला लागलो तर आपलं बिग कुटेल ना वादेर!" शेतकरी समजावू लागला.

दोघांच्यात बोलाचाली झाली अन् त्याच भावनात पर्यवसान झालं!

शेतकऱ्याची बायको विहिरीजवळ गेली आणि तिथे आपल्या सोजारणीला म्हणाली-- "बघ, मासा नवरा कसा कंजूस आहे."

"का? काय झालं?" सोजारणीने विचारले.

"तू कुणालाही बोलू नकोस. अग आमच्या शेतात सोम्याच्या मोहोरांनी भरलेला हुंडा सापडलाय. पण मला मात्र साड्या खरेदी करायला एक मोहोर हं शायला तयार नाहीत हे!" शेतकऱ्याच्या बायकोने तक्रार मांडली.

झालं! दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळपर्यंत विम्ब्याहून अधिक लोकांना ही वार्ता कळली. नंतर दोन दिवसांत जमीनदारांच्या काना-वरही ही वार्ता पोचली. तो रागावून शेतकऱ्याकडे आला आणि त्याला घमस्ती देत म्हणाला-“दुष्टा, विश्वासघातक्या! तुझ्यावर दया दाखवून तुला मी जमीन दिलो, अन् याच्या त्रिमूर्तीत सापडलेल्या मोहोरा तूच हडपल्यास होय?”

मनातल्या मनात घाबरून, पण वरकरणी धाडस करून काही माहीत नसल्याचा आव आणत शेतकरी म्हणाला-“अं? कसला मोहोरांचा हुंदा? कोणी बातमी सांगितली मालक तुम्हाला?”

“तू अन् तुझी बायको हुंदा घेऊन आलात न? तिनेच तर गावताल्लंता हे सांगितलंय!” जमीनदार म्हणाला.

शेतकऱ्याने आपल्या बायकोकडे लोश्ण दृष्टीने पाहिले. बाबर ती बायको नवऱ्याला म्हणू लागली-“असे काय रोखून पहाता आहात माझ्याकडे? आपण दोघ शेतात

गेलो होतो, आणि तो जड हुंदा उचलून नाही आणला आपण? त्यात मोहोरा पण नव्हत्या का?”

“तुम्हाला काय वाटतं विसरून गेले मी सर्व? त्याच दिवशी रात्री आपल्याला घराभावाच्या जाळघात मसि सापडले आणि तळावातल्या जाळघात कोबडी नाही सापडली?” बायको म्हणाली तिचं हे विनवडाचं बोलणं ऐकून लोक हसू लागले.

“अरे, हयता काय संगळे? त्या रात्री दग नसतानाच रक्ताचा पाऊस पडला होता. मध्यरात्री भूत जमीनदाराला घेऊन गेले म्हणून त्यांचे नोकर मुढा रडत होते!” शेतकऱ्याची बायको म्हणाली.

“वो! वेडो माई!” अशी टीका करत जमीनदार ताबडतोब तिथून निघून गेला. त्याने हेही जाहीर केले की ही मोहोरांच्या हुंदाची बातमी ही सोटीच असली पाहिजे.

दिवे जमलेल्या बाकीच्या लोकांचाही तिच्या बोलण्यावर विश्वास घेतला नाही आणि सर्व जण आपापल्या घरी निघून गेले.

निसर्गातील आश्चर्ये :

उडणारा मासा

उडणारा मासा खरे म्हणजे हवेत उडत नाही. हलक्याच्या सालच्या बाजूला असलेले पंख उडवून आपल्या शेंपटीने पाण्याला जोरात दूर लावून मत्तीने पाण्याच्या वर येऊन १२-१४ इंच उडत दुसऱ्या बाजू पाण्यात आऊन पडतो.

उंच झाडे

कॅलिफोर्नियातील कोस्ट रेडवूड (मीरेवो वीवर वीरवूड) नावाच्या जातीची झाडे जगात सर्वाधिक उंच आहेत. ही झाडे ११०० फूट उंची पर्यंत वाढतात.

दीर्घायुषी कासवे

शरीराचा कणा असणाऱ्या प्राण्यात कासव सर्वात अधिक काळ जिवंत राहते. काही कासवे १६० वर्षांपर्यंत जिवंत राहिल्याचे सापत्तात. यवळ पुराव्याने आपणारे काही कासवे ११९ वर्षे पात्र निविचत आलेली आहेत.